

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, dnia 11 marca 2025 r.

Poz. 1232

UCHWAŁA NR IX/63/2025 RADY GMINY GAWORZYCE

z dnia 26 lutego 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Gaworzyce na lata 2025-2028

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, 1572, 1907, 1940) oraz art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) Rada Gminy Gaworzyce uchwala, co następuje:

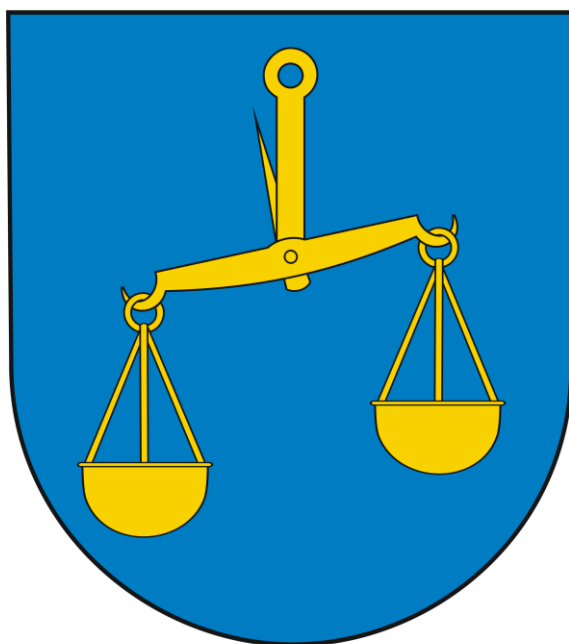
§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gaworzyce na lata 2025-2028, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Gaworzyce.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy:
Bożena Wojtczak

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GAWORZYCE NA LATA 2025-2028

OPRACOWANIE:
Marta Danielska, Jakub Danielski
gez2.wroclaw@gmail.com

STYCZEŃ 2025

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	14
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	17
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	17
5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Gaworzyce ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu	21
5.2.1. Charakterystyka gminy	21
5.2.2. Rys historyczny Gminy Gaworzyce	22
5.3. Krajobraz kulturowy gminy.....	23
5.3.1. Dziedzictwo materialne Gminy Gaworzyce – najcenniejsze obiekty zabytkowe z terenu Gminy Gaworzyce	24
5.4. Dziedzictwo niematerialne	31
5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	32
5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	32
5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	34
5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	34
5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	36
5.6.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków	37
5.6.2. Obiekty stanowiące własność gminy	39
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	40
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	42
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	45
9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.....	46
9.1. Dotacje.....	47
9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe	50
9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	52
9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe	53
10. Bibliografia.....	56
11. Spis tabel	56
12. Załączniki	57

1. Wstęp

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gaworzyce na lata 2025-2028 (zwany dalej GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z ich otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Programu opieki nad zabytkami Gminy Gaworzyce przyjętego Uchwałą Nr XVIII/94/2008 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 25 września 2008 r. oraz Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Gaworzyce na lata 2021-2024, który został przyjęty Uchwałą Nr XLIV/276/2021 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 28 grudnia 2021 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie

zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustalaniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ww. ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa precyzuje zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Określenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście polskiego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

• **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.) w przepisach:

– **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; **ust. 2:** „Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

– **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

• **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

– **Art. 3**, który definiuje podstawowe określenia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

– **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

– **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury”.

– **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

- 2) uznanie za pomnik historii;

- 3) utworzenie parku kulturowego;

- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.”

– **Art. 19**: „1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

- 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;
- 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.”

– **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.

– **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

– **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

3)* inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

**Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).*

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

– **Art. 81:** „1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.”

– **Art. 89,** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2024 r. poz. 609 z późn. zm.), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130).

Dnia 7 lipca 2023 r. została przyjęta zmiana ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Głównym celem reformy jest zwiększenie elastyczności i integralności systemu planowania, uproszczenie procedur oraz poprawa ładu przestrzennego w kraju. Dlatego wprowadzone zostały nowe narzędzia – plan ogólny a także zintegrowany plan inwestycyjny. Zmieniają się też zasady wydawania decyzji o warunkach zabudowy.

Plan ogólny, który docelowo zastąpi dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, ma charakter aktu prawa miejscowego, co oznacza, że zawarte w nim ustalenia są wiążące dla organów gminy na etapie procedowania planów miejscowych oraz w procesie wydawania decyzji o warunkach zabudowy. Plan ogólny uchwała się obligatoryjnie dla całego obszaru gminy.

Każda gmina jest zobowiązana do uchwalenia takiego planu najpóźniej do 31 grudnia 2025 r. Założeniem ustawodawcy jest wprowadzenie określonej, przejrzystej struktury takiego dokumentu przy zachowaniu jego zwartej formy, czytelnej dla każdego odbiorcy. W planie ogólnym będą musiały znaleźć się dwa obligatoryjne elementy tj.: (i) strefy planistyczne i (ii) gminne standardy urbanistyczne. Gmina będzie mogła ponadto fakultatywnie określić (i) obszary uzupełnienia zabudowy oraz (ii) obszary zabudowy śródmiejskiej.

Znowelizowane przepisy przewidują także uproszczony tryb uchwalenia albo zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Będzie możliwe tylko w ściśle określonych w ustawie przypadkach. Postępowanie uproszczone będzie zatem wyjątkiem od reguły – zasadniczo ma być ono wykonywane przy dokonywaniu zmian w planach już uchwalonych a nie przy uchwalaniu nowych planów.

- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2024 r. poz. 725);
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2024 r. poz. 54);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie** (Dz. U. z 2023 r. poz. 571);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2021 r. poz. 56);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425);

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2021 r., poz. 731);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.) ze zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. Nr 24 poz. 181);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510);
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

GPOnZ odwołuje się do dokumentów, które połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym.

GPOnZ w swoich działaniach programowych nawiązuje do polityki krajowej szczególnie w zakresie poprawy stanu zabytków poprzez przekazywanie środków z budżetu gminy, wykorzystywania dziedzictwa kulturowego w promocji gminy, poprawy przepływu informacji pomiędzy gminą, organami ochrony zabytków oraz mieszkańcami, a także udostępnianiem informacji o zasobie zabytkowym gminy. Ważnym elementem jest również wspieranie działań z zakresu utrzymywania lokalnych tradycji kulturowych oraz wprowadzenie elementów lokalnego dziedzictwa do procesu edukacji oraz działań kulturalnych.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 1 grudnia 2023 r.

Dokument ten wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Opracowany został w Departamencie Ochrony Zabytków MKiDN na użytek generalnego konserwatora zabytków.

Program ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa

narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych, a także zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

• Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) zwana SOR została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020 przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa, która określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1) Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2) Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 zwana SRKS została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. To kontynuacja i aktualizacja Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020. SRKS jest jednym z instrumentów realizacji Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Pełniejszego wykorzystania wymaga wpływ wybranych zasobów i narzędzi z obszaru kultury i dziedzictwa narodowego na poziom kapitału społecznego, m.in. w wymiarze budowania tożsamości i kształtowania postaw obywatelskich. Wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym mogą wzmocniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej, a także wpływają na osłabienie więzi z państwem i jego instytucjami.

Znaczenie kultury dla rozwoju i jakości kapitału społecznego jest wieloaspektowe. Z jednej strony warunkuje ona zachowania i postawy, ustanawia kody i sposoby komunikowania oraz organizacji społeczeństwa, z drugiej zaś stanowi zasób materialnych i niematerialnych dóbr, które tworzą fundament tożsamości i spoiwo społeczności. Potencjał kulturowy determinuje więc w istotnym zakresie sposoby podejmowania decyzji, umożliwia budowanie atmosfery otwartości i wzajemnego zaufania. Dziedzictwo kulturowe, umożliwiając budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości, jest kluczowym elementem potencjału kulturowego i stanowi bezcenny zasób, który powinien być wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Projekt zakłada trzy cele szczegółowe Strategii, które obejmują:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne poprzez: usprawnienie mechanizmów wspierania i współpracy instytucji publicznych z obywatelami, rozwój i wzmocnianie zorganizowanych form aktywności obywatelskiej.
2. Wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich poprzez: tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze, ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury, umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.
3. Wzmocnienie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju przez sektory kultury i kreatywne poprzez: wzrost udziału sektorów kreatywnych w rozwoju gospodarczym kraju, rozwój kompetencji zawodowych na potrzeby branż kreatywnych, wzmocnienie potencjału kreatywnego społeczeństwa.

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono ponadto następujące priorytety:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Poniżej zostały przedstawione projekty, które związane są pośrednio z ochroną dziedzictwa kulturowego oraz których okres realizacji wykracza poza 2021 r. Projekty strategiczne SOR przypisane do zakresu interwencji SRKS:

- Narodowy Program Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego – program obejmujący takie działania, jak: rozwój instytucji dialogu obywatelskiego, zniesienie barier rozwojowych dla organizacji społeczeństwa obywatelskiego, reformę systemu finansowania organizacji przez państwo, edukację obywatelską i historyczną oraz rozwój wolontariatu;
- Niepodległa – program budowania kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego;
- Pakiet dla Przemysłów Kreatywnych – ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. Pakiet umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego;
- Program Klub – program wspierający działalność klubów sportowych (skierowaną do dzieci i młodzieży), które stanowią lokalne centra aktywności społecznej oraz są miejscem aktywnego spędzania czasu, budowania więzi społecznych i rozwijania kompetencji, takich jak umiejętność pracy w grupie, wytrwałość czy pracowitość;
- Rozwój Czytelnictwa – projekt ma na celu poprawę stanu czytelnictwa w Polsce poprzez wzmacnianie roli bibliotek publicznych, szkolnych i pedagogicznych jako lokalnych ośrodków życia społecznego stanowiących centrum dostępu do kultury i wiedzy.

Wypracowana lista projektów strategicznych SRKS obejmuje m.in.:

- Rozwój turystyki kulturowej – projekt ma na celu realizację działań systemowych dotyczących zabytków znajdujących się na szlakach kulturowych i uznanych za Pomniki Historii, w tym dofinansowanie prac konserwatorskich oraz projektów wspierających proces upowszechniania dziedzictwa kulturowego i jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Celem projektu jest stymulowanie rozwoju społeczno-gospodarczego poprzez wzrost atrakcyjności turystycznej opartej na zasobach kulturowych.

4.2. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Gaworzyce wynikające z dokumentów na poziomie:

- wojewódzkim: Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030, Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024;
- powiatowym: brak dokumentów obowiązujących w powiecie polkowickim w ramach czasowych GPOnZ.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi ww. dokumentach.

• Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030

Strategia rozwoju województwa Dolnośląskiego 2030 została przyjęta Uchwałą Nr L/1790/18 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 20 września 2018 r. Dokument wytycza cele i kierunki rozwoju regionu, prezentuje potencjał Dolnego Śląska i określa wspólną płaszczyznę działań poszczególnych regionów.

Jako cele strategiczne w obszarze powiązanych z zabytkami wyznaczono między innymi:

Cel strategiczny: Odpowiedzialne wykorzystanie zasobów i ochrona walorów środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego.

Konkretyzacją tych celów są cele operacyjne (priorytety) oraz przyporządkowane im przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych.

Cel operacyjny: Ochrona obiektów i terenów dziedzictwa kulturowego.

Przedsięwzięcia strategiczne – grupy zadań strategicznych:

- Wsparcie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury i dziedzictwa kulturowego w regionie.
- Wspieranie i udostępnianie zintegrowanych działań służących ochronie dziedzictwa kulturowego i jego promocji.
- Wsparcie zagospodarowywania i udostępnienia na cele turystyki lub kultury najważniejszych obiektów zabytkowych oraz miejsc historycznych o znaczeniu ponadregionalnym.

• Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego

Aktualizacja Programu Rozwoju Turystyki dla Województwa Dolnośląskiego została przyjęta Uchwałą Nr 2696/III/09 przez Zarząd Województwa Dolnośląskiego dnia 28 kwietnia 2009 r.

W Programie najważniejszą pozycję wśród turystycznych walorów krajoznawczych, o charakterze kulturowym, zajmują zabytki architektury i budownictwa. Turystyczna waloryzacja zabytków wyłoniła listę najcenniejszych obiektów zabytkowych województwa. Warunkiem zainteresowania turystycznego zabytkami archeologicznymi jest ich odpowiednie wyeksponowanie w terenie i przystosowanie dla potrzeb zwiedzających. Dotyczy to przede wszystkim stanowisk archeologicznych o własnej, czytelnej formie krajobrazowej.

Analiza grup walorów województwa dolnośląskiego pozwala stwierdzić, że:

- liczne tereny i obiekty zabytkowe, dają możliwość tworzenia i eksploatacji szlaków krajoznawczych,
- istnieje możliwość tworzenia szlaków historycznych, edukacyjnych, wykorzystujących lokalizację miejsc ważniejszych bitew oraz martyrologii z okresu II wojny światowej. Zwiększenie atrakcyjności zabytków ma odbywać się m.in. poprzez ożywienie zabytków cyklicznymi imprezami, odpowiednią infrastrukturą i kalendarzem imprez. Mocnymi stronami rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku są wysokie walory kulturowe łączące dorobek kultur: polskiej, czeskiej, austriackiej i niemieckiej oraz rozbudowana baza turystyczna, zwłaszcza w rejonach górskich i uzdrowiskowych. Program wskazuje także słabe strony rozwoju turystyki na Dolnym Śląsku, do których należą między innymi: zły stan zabytków oraz brak sprawnego regionalnego i lokalnego systemu informacji turystycznej.

• Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego został przyjęty Uchwałą Nr XIX/482/20 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 16 czerwca 2020 r.

Wśród wyznaczonych czterech celów polityki zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa jeden związany jest z dziedzictwem kulturowym: Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

Rozwój przestrzenny terenów zurbanizowanych dokonuje się w oparciu o racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz przy uwzględnieniu zróżnicowanych zasobów krajobrazowych, prowadzony jest w sposób minimalizujący szkody środowiskowe i konflikty funkcjonalno-przestrzenne:

- przeciwdziałanie skutkom degradacji krajobrazu jest skuteczne, zasoby krajobrazowe są uwzględniane w zagospodarowaniu przestrzennym a obszary wyróżniające się pod względem krajobrazu zachowują swoją wizualną odrębność;
- obszary cenne przyrodniczo stanowią system odporny na zagrożenia;
- najcenniejsze założenia przestrzenne o historycznym rodowodzie zachowały czytelny układ i stanowią istotne elementy krajobrazu kulturowego;
- cenne zespoły i obiekty zabytkowe znajdują się w dobrej kondycji, są udostępniane, a ich wartości podlegają trwałej ochronie;
- zasoby rolniczej przestrzeni produkcyjnej są wykorzystywane z uwzględnieniem naturalnych uwarunkowań;
- zasoby kopalin użytecznych są chronione i racjonalnie użytkowane;
- zintegrowany system magistralnych szlaków turystycznych wzmacnia gospodarczo udostępniane ośrodki i obszary.

W Planie wyznaczono cele i kierunki polityki przestrzennego zagospodarowania województwa dolnośląskiego. Poniżej przedstawione te, które związane są z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Cel 2. Racjonalny i zrównoważony sposób wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu.

Kierunek 2.2. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu.

Bogactwo i różnorodność dziedzictwa kulturowego Dolnego Śląska wynika z wielonarodowej i wielowyznaniowej specyfiki regionu. Pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce. Zasoby te stanowią bardzo istotny czynnik umożliwiający budowanie i utrwalanie tożsamości regionalnej oraz rozwijanie potencjału społecznego i gospodarczego. W Planie nie wskazano konkretnych obiektów.

Najważniejszym zadaniem jest poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz historycznie ukształtowanych miejskich założeń przestrzennych, które pilnie wymagają podjęcia prac ratowniczych. Konieczne jest utrzymanie wartości historycznych świadczących o tożsamości i indywidualnych cechach założeń urbanistycznych, takich jak układ przestrzenny z centralnie usytuowanym rynkiem i dominującymi obiektami, ratuszem, kościołem oraz kwartałami mieszczańskiej zabudowy.

Postulaty kierowane do gmin:

1. Uwzględnianie założeń „Programu opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego” w gminnych programach opieki nad zabytkami w celu skoordynowania działań w sferze ochrony zabytków.
2. Wskazywanie w dokumentach planistycznych obiektów i obszarów, które powinny uzyskać ustawową formę ochrony zabytków (wpis do rejestru zabytków lub ujęcie w wojewódzkiej ewidencji zabytków).
3. Realizacja regionalnych szlaków turystycznych oraz powiązanie ich z zasobami przyrodniczymi i kulturowymi gmin z wykorzystaniem systemów lokalnych szlaków turystycznych.
4. Realizacja funkcji turystycznych w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych.
5. Dostosowanie rozwoju zaplecza turystyki i rekreacji do zmian klimatu poprzez:
 - 1) realizację transportu zbiorowego w obszarach i ośrodkach o atrakcyjnych turystycznie zasobach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, jako standardu ich komunikacyjnej obsługi,

2) wykluczenie z realizacji infrastruktury sportów zimowych obszarów o niewystarczających zasobach wód, których eksploatacja dla wytwarzania sztucznego śniegu zagraża lokalnemu środowisku naturalnemu.

6. Integracja szlaków wodnych ze szlakami pieszymi, rowerowymi i konnymi w ich otoczeniu (wzdłuż rzek o sezonowej zmienności poziomu wód).

• Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024

Program opieki nad zabytkami województwa dolnośląskiego na lata 2021-2024 został przyjęty przez Sejmik Województwa Dolnośląskiego uchwałą nr XXXIV/686/21 z dnia 24 czerwca 2021 r.

Jest to podstawowy dokument służący inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego przez jednostki samorządu terytorialnego.

Głównym celem Programu jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych dla realizacji zadań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, zgodnie z kompetencjami Samorządu Województwa Dolnośląskiego.

Za cel strategiczny uznano zachowanie i zrównoważone wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia tożsamości Dolnego Śląska. Zgodnie z tym, dziedzictwo to jest zasobem umożliwiającym budowanie i utrwalanie wspólnej tożsamości mieszkańców regionu. Stanowi zarówno przedmiot ochrony, jak i znaczący potencjał, który może i powinien być wykorzystywany w rozwoju społecznym i gospodarczym województwa.

Wyznaczone cele operacyjne, podporządkowane celowi strategicznemu, dotyczą dwóch obszarów działań:

Cel operacyjny 1: Zintegrowane zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego.

Priorytety:

1. Wsparcie działań związanych z dokumentowaniem zabytków w województwie dolnośląskim.
2. Wsparcie finansowe działań związanych z ratowaniem i użytkowaniem zabytków.
3. Budowanie i wzmacnianie współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny 2: Wzmocnienie tożsamości i marki regionu poprzez zasoby dziedzictwa kulturowego.

Priorytety:

1. Kształtowanie tożsamości regionalnej przez działania edukacyjne i promocyjne.
2. Wzmocnienie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami.
3. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Poniżej omówiono obowiązujące dokumenty gminne, które dotyczą dziedzictwa kulturowego:

• Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Plan ochrony zabytków Gminy Gaworzyce na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych został opracowany w 2005 r. Wykonany został zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

• Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Gaworzyce

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Gaworzyce zostało przyjęte Uchwałą Nr XXIV/195/2017 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 30 czerwca 2017 r. w sprawie uchwalenia Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Gaworzyce, ze zmianą dla fragmentów obrębów: Wierzchowice, Dalków i Gaworzyce, co zostało przyjęte Uchwałą Nr LXIII/425/2023 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 27 czerwca 2023 r.

Studium jest podstawowym dokumentem dla władz samorządowych gminy, na podstawie którego prowadzona ma być polityka i strategia działań, przede wszystkim w sferze zagospodarowania przestrzennego, ale także w sferze społeczno-gospodarczej i ekologicznej, które bezpośrednio lub pośrednio wpływają na kształtowanie struktury przestrzennej i układu funkcjonalno-przestrzennego.

Studium w swojej treści ustala następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu:

Obiekty i ich zespoły wpisane do rejestru zabytków

1. Obiekty i ich zespoły wpisane do rejestru zabytków podlegają rygorom prawnym wynikającym z treści odpowiednich aktów prawnych. Przede wszystkim są one objęte ochroną konserwatorską, wynikającą z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawy Prawo budowlane.
2. W odniesieniu do budynków wpisanych do rejestru zabytków zaleca się:
 - zachowanie ich historycznej formy architektonicznej oraz substancji budowlanej;
 - utrzymanie lub rewaloryzację formy otoczenia obiektu zabytkowego zgodnie z historycznym zagospodarowaniem.
3. W odniesieniu do założeń przestrzennych wpisanych do rejestru zabytków zaleca się:
 - zachować i konserwować zachowane elementy historycznych układów przestrzennych oraz poszczególne elementy tych układów, w szczególności historyczne ogrodzenia, bramy, drogi, ścieżki, a także zieleni;
 - przywracać historyczne założenia przestrzenne w przypadku braku ich zachowania;
 - zachować historycznie ukształtowane przestrzenie otwarte pomiędzy budynkami, takie jak dziedzińce oraz place.
4. W zasięgu zespołów dworsko/pałacowo-parkowych wpisanych do rejestru zabytków zaleca się:
 - prowadzić konserwację istniejącej zieleni i przywracać zabytkowe założenia zieleni z zachowaniem pierwotnej kompozycji tych założeń, w tym m.in. poprzez odtwarzanie i uzupełnianie ubytków tymi samymi gatunkami drzew; zalecane jest stosowanie gatunków drzew trwałych i długowiecznych;
 - zachować oraz konserwować istniejące elementy historycznych układów kompozycyjnych i małej architektury, przede wszystkim: ogrodzenia, bramy i furty, ścieżki i place, pawilony, fontanny, schody terenowe, tarasy, skarpy czy kaplice;
 - usuwać nadmiernie rozrośnięty podrost i podszyt;

- dążyć do aktywizacji użytkowania zespołów dworskich i folwarcznych;
- adaptację i modernizację obiektów budowlanych z zachowaniem ich pierwotnej bryły;
- zachowanie całego założenia w rękach jednego właściciela.

5. W odniesieniu do cmentarzy wpisanych do rejestru zabytków zaleca się zachować i konserwować istniejące elementy historycznych układów przestrzennych oraz ich poszczególne elementy takie, jak m.in.: historyczne ogrodzenia, bramy, ścieżki, obiekty sztuki sepulkralnej czy zieleń; zachowane nagrobki należy zabezpieczyć przed dewastacją i pozostawić na miejscu, ewentualnie tworzyć dla nich lapidaria lub zachować je w inny sposób.

6. Ochronie podlegają figurujące w rejestrze zabytków stanowiska archeologiczne – na zasadach określonych dla strefy „OW” ochrony archeologicznej oraz z uwzględnieniem następujących wymogów:

- w otoczeniu stanowisk archeologicznych (grodzisk) zakazuje się lokalizowania obiektów, które mogłyby zakłócać ekspozycję grodzisk;
- zakazuje się prowadzenia prac ziemnych – poza badaniami archeologicznymi, pracami zabezpieczającymi stanowisko i służącymi ich udostępnieniu w celach naukowych, edukacyjnych lub innych poznawczych;
- zaleca się zachować istniejący układ topograficzny.

Zabytki nieruchome ujęte w wykazie zabytków Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz wpisane do gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków

1. Zabytki wpisane do gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków podlegają rygorom prawnym wynikającym z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz art. 39 ust. 3 ustawy Prawo budowlane.

2. W odniesieniu do budynków ujętych w wykazie zabytków Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz wpisanych do gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków:

- zaleca się utrzymać lub odtworzyć ich historyczną formę architektoniczną (wysokość, bryłę, kształt, geometrię i pokrycie dachu, kompozycję i wystrój elewacji, formy stolarki okiennej i drzwiowej);
- zaleca się przy wymianie stolarki okiennej odtwarzać oryginalne/zabytkowe podziały słupków i szprosów;
- w przypadku zachowanej ozdobnej stolarki okiennej lub drzwiowej zaleca się ją zachować lub odtworzyć;
- zakazuje się stosowania wewnątrzszczybowych imitacji szprosów;
- nakazuje się stosowanie jednolitej kolorystyki stolarki okiennej w obrębie jednego budynku;
- zaleca się stosowanie kolorystyki elewacji: białej, pastelowej lub w kolorze naturalnej czerwieni (w przypadku wykończenia elewacji cegłą klinkierową lub płytką klinkierową imitującą cegłę), monochromatycznej w obrębie jednego budynku;
- zaleca się zachowanie oryginalnego wyglądu elewacji tj. kompozycji osi, kształtu i rozmieszczenia otworów okiennych i drzwiowych, architektonicznych detali wystroju elewacji, oryginalnych drewnianych ganków i balkonów;
- zakazuje się stosowania na elewacjach: paneli, sidingów i nieotynkowanych bali drewnianych;
- zaleca się unikać umieszczania elementów technicznego wyposażenia budynków na fasadach budynku widocznych od strony ulicy (klimatyzatorów, anten satelitarnych, przewodów dymowych i wentylacyjnych, reklam, poza szyldami);
- zaleca się unikać docieplania budynków od zewnątrz;
- nowa zabudowa realizowana w bezpośrednim sąsiedztwie tych obiektów nie powinna naruszać ich zabytkowych walorów, w szczególności poprzez swoją formę, gabaryty czy kolorystykę.

3. W odniesieniu do zespołów obiektów (zespoły dworskie, folwarczne i pałacowe) ujętych w wykazie zabytków Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz wpisanych do gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków zaleca się:

- zachować i konserwować zachowane elementy historycznych układów przestrzennych oraz poszczególne elementy tych układów tj. historyczne ogrodzenia, bramy, drogi, ścieżki, a także zieleń;
- zachować historycznie ukształtowane przestrzenie otwarte pomiędzy budynkami, takie jak dziedzińce oraz place.

4. W odniesieniu do zabytkowych cmentarzy i miejsc pocmentarnych ujętych w wykazie zabytków Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz wpisanych do ewidencji gminnej i wojewódzkiej zabytków zaleca się, aby:

- jeżeli są one nadal użytkowane, zachować ich dotychczasową funkcję;
- miejsca pocmentarne zachować jako tereny zielone;
- zachować i konserwować istniejące elementy historycznych układów przestrzennych oraz ich poszczególne elementy takie, jak m.in.: historyczne ogrodzenia, bramy, ścieżki, obiekty sztuki sepulkralnej czy zieleni; zachowane nagrobki należy zabezpieczyć przed dewastacją i pozostawić na miejscu, ewentualnie tworzyć dla nich lapidaria lub zachować je w inny sposób.

5. Ochronie podlegają figurujące w ewidencji zabytków stanowiska archeologiczne – na zasadach określonych dla strefy „OW” ochrony archeologicznej.

Strefy ochrony konserwatorskiej

1. Na obszarze gminy Gaworzyce zaleca się wyznaczenie następujących stref ochrony konserwatorskiej:

- „U” ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi;
- „K” ochrony krajobrazu;
- „OW” ochrony archeologicznej.

2. W zasięgu strefy „U” ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi:

- zaleca się zachowanie i rewaloryzację historycznego układu przestrzennego, w tym układu dróg oraz historycznej nawierzchni;
 - zaleca się dostosowanie nowych obiektów do historycznej kompozycji przestrzennej, m.in. poprzez:
 - a) utrzymanie linii zabudowy wyznaczonej w oparciu o zachowaną zabudowę historyczną albo w sposób zgodny z tradycyjnym sposobem zabudowy,
 - b) utrzymanie skali zabudowy, wytyczonej wysokością zachowanej zabudowy historycznej,
 - c) dostosowanie do historycznych zasad zagospodarowania parceli,
 - d) realizację formy, geometrii i pokrycia dachów, jak w sąsiednich lub pobliskich historycznych budynkach z przełomu XIX i XX oraz początku XX w.,
 - e) stosowanie historycznych, lokalnych, tradycyjnych materiałów budowlanych oraz kolorystyki; w szczególności zakazuje się stosowania paneli, sidingów i nieotynkowanych bali drewnianych;
 - w odniesieniu do nowej zabudowy zaleca się:
 - a) gabaryty budynków, jak w sąsiednich lub pobliskich historycznych budynkach z przełomu XIX i XX w. oraz początku XX w.,
 - b) dachy dwuspadowe symetryczne o kącie nachylenia połaci dachowych 40-45°,
 - c) pokrycie dachu karpiówką ceramiczną lub cementową w kolorze naturalnej czerwieni,
 - d) stosować materiały nawiązujące do lokalnej tradycji budowlanej, jak: tynk, cegła klinkierowa,
 - e) nie stosować kolumn, podpór o przekroju koła oraz wieżyczek, baszt w elewacjach; w przypadku podparcia dachu ganku, należy zastosować lekką konstrukcję drewnianą,
 - f) stosować ogrodzenia ażurowe; unikać ogrodzeń z prefabrykowanych paneli betonowych; elementy prefabrykowane powinny być stosowane tylko w postaci słupków i podmurówek ogrodzeń;
 - zaleca się, by wysokość nowo wznoszonych lub modernizowanych budynków nie przekraczała 9 m; możliwe jest wznoszenie obiektów budowlanych o wysokości przekraczającej 9 m, jeżeli:
 - a) stanowi to odbudowę lub rekonstrukcję, w historycznej formie, zniszczonego obiektu zabytkowego,
 - b) są to obiekty sakralne,
 - c) są to określone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dominanty układu zabudowy;
 - zaleca się uwzględniać zapisy sformułowane dla strefy „K” ochrony krajobrazu.
3. W zasięgu strefy „K” ochrony krajobrazu zaleca się:
- zachowanie formy krajobrazu;

- zharmonizowanie nowej zabudowy z historyczną kompozycją przestrzenno-architektoniczną; w szczególności zachowane powinny być, wynikające z historycznego sąsiedztwa: skala, ukształtowanie bryły, poziom posadowienia parteru oraz geometria i pokrycie dachu; stosowane materiały powinny nawiązywać do lokalnej tradycji budowlanej;
 - unikać lokalizacji obiektów o formach i kubaturze obcych w historycznie ukształtowanej przestrzeni, a także wolnostojących masztów, wież, tablic i urządzeń reklamowych oraz elektrowni wiatrowych; w przypadku konieczności ich lokalizacji w zasięgu strefy konserwatorskiej, warto by te obiekty były zharmonizowane z otoczeniem oraz posiadały atrakcyjną formę architektoniczną, podkreślającą walory wizualne, funkcjonalne oraz kulturowe otaczającej przestrzeni;
 - by wysokość nowo wznoszonych lub modernizowanych budynków nie przekraczała 9 m; możliwe jest wznoszenie obiektów budowlanych o wysokości przekraczającej 9 m, jeżeli:
 - a) stanowi to odbudowę lub rekonstrukcję, w historycznej formie, zniszczonego obiektu zabytkowego,
 - b) są to obiekty sakralne,
 - c) są to określone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dominanty układu zabudowy;
 - chronić ekspozycję sylwet wsi z głównych ciągów komunikacyjnych; dotyczy to zwłaszcza wsi Gaworzycy i Kłobuczyn eksponowanych od strony drogi krajowej nr 3, sylwety wsi Koźlice eksponowanej od strony drogi powiatowej prowadzącej z Gaworzycy oraz sylwety wsi Gostyń eksponowanej od strony drogi powiatowej prowadzącej z Gaworzycy;
 - ograniczać zainwestowanie mogące zakłócać ekspozycję dominant krajobrazu, jakimi są wieże kościołów.
4. W zasięgu strefy „OW” ochrony archeologicznej, roboty budowlane naruszające powierzchnię ziemi mogą podlegać ograniczeniom, wynikającym z przepisów o ochronie zabytków, które są związane z koniecznością przeprowadzenia badań archeologicznych. Prowadzone roboty budowlane ziemne nie mogą doprowadzić do zniszczenia potencjalnie występujących w strefie zabytków archeologicznych.

• Strategia Rozwoju Gminy Gaworzycy na lata 2023-2030

Strategia Rozwoju Gminy Gaworzycy na lata 2023-2030 została przyjęta Uchwałą Nr LXIV/431/2023 Rady Gminy Gaworzycy z dnia 29 sierpnia 2023 r.

Strategia to dokument tworzący ramy dla procesu zarządzania gminą oraz wyznaczania i osiągania celów polityk publicznych. W formie niematerialnej oznacza realizację procesu zarządzania, podejmowania konkretnych przedsięwzięć służących wdrażaniu proponowanych w Strategii kierunków interwencji przy wykorzystaniu narzędzi wykonawczych, a także proces monitoringu i ewaluacji, przekładający się na doskonalenie podejmowanych działań.

W dokumencie wyznaczono cele strategiczne, uwzględniające trzy wymiary: społeczny, gospodarczy i przestrzenny, dla których określone zostały kierunki działań planowanych do podjęcia dla osiągnięcia celów strategicznych. Poniżej wskazano te cele i kierunki, które związane są z zabytkami w wymiarze gospodarczym: Cel strategiczny: Walory przyrodnicze i kulturowe podstawą rozwoju gospodarczego gminy.

Kierunki działań:

Rozbudowa infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej w ramach szlaków turystycznych, zwłaszcza infrastruktury rowerowej.

- Tworzenie punktów widokowych i obserwacyjnych w pobliżu atrakcji przyrodniczych.
- Poprawa oznakowania atrakcji przyrodniczych i kulturowych w obrębie gminy przy zachowaniu spójnego systemu identyfikacji wizualnej (np. tablice informujące o historii miejsc, witacze).
- Tworzenie nowych szlaków turystycznych, zwłaszcza rowerowych, w oparciu m.in. o zasoby kulturowe (jak pałace).
- Promowanie i wspieranie rozwoju działalności agroturystycznej, gastronomicznej i noclegowej, zwłaszcza poprzez współpracę z rolnikami oraz podmiotami ekonomii społecznej.
- Współpraca z ościennymi samorządami oraz organizacjami typu lokalne grupy działania w zakresie rozwoju oferty turystycznej.
- Stworzenie systemu informacji turystycznej przy współpracy z podmiotami niepublicznymi.

- Poprawa stopnia promocji i rozpoznawalności gminy w ramach województwa dolnośląskiego oraz województw ościennych.

W Strategii opisano walory kulturowe gminy, wskazując, że gmina posiada liczne obiekty zabytkowe, w tym budynki mieszkalne, gospodarcze, zespoły dworskie i pałacowe (Dalków, Gaworzyce, Mieszków, Śrem, Wierzchowice, Witanowice), kościoły (Gaworzyce, Kłobuczyn, Kurów Wielki) i inne obiekty. Ponadto na terenie gminy znajdują się liczne stanowiska archeologiczne.

5.2. Charakterystyka krajobrazu kulturowego Gminy Gaworzyce ze wskazaniem obszarów i obiektów o szczególnym znaczeniu

5.2.1. Charakterystyka gminy

Gmina Gaworzyce leży w północno-zachodniej części województwa dolnośląskiego, w powiecie polkowickim. W jej skład wchodzi 13 sołectw. Graniczy z następującymi gminami:

- od północy z gminą Żukowice,
- od zachodu z gminą Niegosławice, pow. żagański, woj. lubuskie,
- od południa z gminą Przemków,
- od południowego wschodu z gminą Radwanice.

Gmina Gaworzyce położona jest w zasięgu dwóch jednostek fizyczno-geograficznych. Są to mezoregiony: Wzgórza Dalkowskie (w makroregionie Wał Trzebnicki), obejmujący północną część gminy (79% powierzchni) i Równina Szprotawska (w makroregionie Nizina Śląsko-Łużycka), obejmujący południową część gminy (ok. 30% powierzchni).

Zróżnicowane środowisko przyrodniczo-krajobrazowe gminy sprawia, że ponad 60% jej powierzchni zostało objęte formami obszarowej ochrony. Na Równinie Szprotawskiej jest to Przemkowski Park Krajobrazowy; użytek ekologiczny „Przemkowskie Bagno”; obszar sieci Natura 2000 PLB020003 „Stawy Przemkowskie. Obszary chronione na Wzgórzach Dalkowskich to: obszar chronionego krajobrazu „Wzgórza Dalkowskie”, rezerwat przyrody „Dalkowskie Jary” oraz obszar sieci Natura 2000 PLH 020088 „Dalkowskie Jary”. Indywidualną ochroną w formie pomników przyrody objęto w gminie 13 drzew w parkach podworskich i w rezerwacie przyrody „Dalkowskie Jary”.

Przeważająca część obszaru Gminy Gaworzyce leży w dorzeczu Szprotawy (prawego dopływu Bobru). Rzeka ta płynie poza obszarem gminy (na południowy zachód), ale w zasięgu części gminy przepływają jej dopływy, w tym największe: Kanał Północny (prawy dopływ Szprotawy; odcinek tego cieku pokrywa się z odcinkiem południowej granicy gminy) i Szprotawica (prawy dopływ Szprotawy; przepływa przez południową część obrębu Gaworzyce).

5.2.2. Rys historyczny Gminy Gaworzyc¹

Osadnictwo pradziejowe w bezpośredniej okolicy potwierdzają znaleziska luźne: z neolitu (toporek i siekierki kamienne), z epoki brązu (naczynia gliniane z cmentarzysk ciepłopalnych i osad kultury łużyckiej). Dla okresu wczesnośredniowiecznego stwierdzono osadnictwo na terenie bagien, na południe od wsi. Z relacji Thietmara z Merseburga wnioskować można, że w r. 1015 na Bagnach Przemkowskich oddziały Bolesława Chrobrego rozgromiły wojska niemieckie cesarza Henryka II.

W dokumentach wieś występuje od 1276 r. – wówczas wymieniony został sołtys. W 1291 r. Teodoryk z Gaworzyc był lokatorem i pierwszym wójtem Polkowic. Osada prawdopodobnie już około 1230 r. została translokowana na prawo niemieckie (wiadomo z dokumentu, że sąsiedni Kłobuczyn był w 1226 r. rozmierzony na flamandzkie łany). Wraz z lokacją Gaworzyc otrzymały formę okolic: główna droga przelotowa rozgałęzia się na dwa ramiona na początku wsi i znów łączy na drugim krańcu. Jeszcze w średniowieczu powstała zwarta zabudowa po dwóch stronach ulic (obecne ulice Główna i Kresowa). Z czasem równolegle do nich na peryferiach powstały dodatkowe drogi wiejskie (ulice Szkolna i Polna). Najpóźniej w XIV w. wybudowany został murowany kościół; wieża pochodzi z początku XVI w. W 1340 r. król Jan Luksemburski podarował Gaworzyc Głogowowi. W XV i XVI w. należały one jednak do dóbr książęcych; były wówczas zastawiane.

W 1599 r. cesarz Rudolf II sprzedał wieś staroście księstwa żagańskiego Wacławowi von Zedlitz z Kromolina, jako dobra dziedziczne. W następnych latach (1604-1607) Gaworzyc zapisały się w dziejach Śląska wielkim buntem chłopów przeciw temu potężnemu feudałowi. Dopiero po stłumieniu buntu został wzniesiony dwór, a przy nim folwark. Od 1653 r. majątek znajdował się w rękach rodu von Loss. Droga koligacji w końcu XVII w. przeszedł we władanie rodu von Tschammer. Wkrótce podzielił się on na dwie kolejne linie, z których gaworzycka (Quaritz) posiadała tutejsze dobra do 1945 r. W latach 1715-1721 Tschammerowie powiększyli i przebudowali swoją siedzibę.

Pod koniec XVIII w. dla uczczenia twórcy majoratu gaworzyckiego Georga Ernesta Augusta, wybudowali klasycystyczne mauzoleum. W ostatnich dwóch stuleciach właściciele przebywali rzadko w Gaworzycach; majątkiem zarządzali inspektorzy. W 1685 r. Georg Wenzel von Loos uzyskał prawo od odbywania w Gaworzycach trzech jarmarków rocznie na konie i bydło. Tu również odbywały się doroczne targi lniane – duże uprawy lnu znajdowały się na południe od wsi.

W XVIII w. Gaworzyc wymieniane są jako osada targowa (Marktflecken) oraz największa wieś w głogowskiem (w 1756 r. – 1171 mieszkańców). W drugiej ćwierci XIX w. zniesiono powinności chłopskie. Wieś rozwijała się gospodarczo, m.in. za sprawą kolei głogowsko-żagańskiej (od 1846 r.). Po 1850 r. przekroczyła liczbę 2000 mieszkańców. Rozbudowa wsi w XIX w. – pocz. XX w. nadała jej do pewnego stopnia charakter małomiasteczkowy. Centrum tworzyła poszerzona główna ulica w środku osiedla. Na przedłużeniu wsi w kierunku dworca powstała nowa zabudowa. Miejscowość posiadała rozbudowaną infrastrukturę gospodarczą i komunalną

Na początku XX w. zaznaczył się spadek ludności. Sprawiała to głównie emigracja do uprzemysłowionych ośrodków Niemiec. O ile w 1890 r. w Gaworzycach było 2058 mieszkańców, w 1910 r. już tylko 1722 (w 1939 r. – tyle samo). W 1937 r. do wsi włączony został Mieszków, a nazwa gminy zmieniona została na Oberquell. Mieszkańcy Gaworzyc od połowy XVI w. byli w zdecydowanej większości luteranami. Podczas II wojny św. we wsi wykorzystywano pracę, przydzielonych gospodarstwom i zakładom, robotników przymusowych i jeńców, należących do kilku narodowości. W styczniu 1945 r. mieszkańcy Gaworzyc uszli przed frontem w głąb Niemiec. Nieliczni powrócili do polskich już Gaworzyc. W następnych latach zostali przymusowo przesiedleni. Niemiecy mieszkańcy Gaworzyc osiedlili się w różnych regionach Niemiec; najwięcej zamieszkało ich we Frankonii.

¹ Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Gaworzyc na lata 2021-2024

Gmina (od dnia 1 stycznia 1955 – gromada) po okresie przynależności do woj. wrocławskiego, od 1950 r. znajdowała się w woj. zielonogórskim. Z biegiem lat Gaworzycy stały się ponownie ludną i dobrze zagospodarowaną wsią. W dniu 1 stycznia 1973 r. ponownie utworzona została gmina Gaworzycy. Kolejna reforma administracji spowodowała w 1975 r. włączenie gminy do województwa legnickiego. Obecnie gmina wchodzi w skład powiatu polkowickiego w województwie dolnośląskim.

5.3. Krajobraz kulturowy gminy

Krajobraz kulturowy jest indywidualnym wizerunkiem miejsca, łączącym elementy przyrody, klimatu i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne – kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturową, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Krajobraz kulturowy jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem oraz zrozumieć jego historię.

Krajobraz kulturowy Wzgórz Dalkowskich, w zasięgu których leży niemal cała obecna Gmina Gaworzycy jest zróżnicowany. Pierwsze pisemne wzmianki o samej wsi Gaworzycy pochodzą z XI/XII w. W XIII w. silnie na Dolnym Śląsku rozwinęło się rzemiosło i handel. Wówczas wykształciła się także sieć głównych dróg Dolnego Śląska, których przebiegi częściowo przetrwały do dziś. W dzisiejszej wsi Gaworzycy lub w jej bliskim sąsiedztwie krzyżowały się dwa ważne wówczas szlaki handlowe: ze Szprotawy do Głogowa (w XIII w. droga drugorzędna w skali regionu; przebieg tego szlaku przetrwał do dziś) oraz z Wrocławia przez Lubin i Polkowice do Koźuchowa (w XIII w. droga główna; przebieg tego szlaku przetrwał do dziś) [Walczak W., 1970 r.]. Dlatego Gaworzycy były wówczas osadą targową, jedną z najbogatszych w regionie głogowskim. Z dostępnych informacji nie wynika, by poza Gaworzcami, na trasie powyższych szlaków – w zasięgu obecnej gminy Gaworzycy – rozwinęła się jeszcze jakaś inna osada targowa.

Osadnictwo na obszarze Gminy Gaworzycy ustabilizowało się ostatecznie w późnym średniowieczu – w XIV w. prawdopodobnie powstały dzisiejsze wsie: Dalków (pierwsze wzmianki o tej wsi pochodzą z 1305 r.), Kłobuczyn (wspomniany po raz pierwszy w pismach z 1342 r.) i Kurów Wielki (wymieniony w rejestrach kościelnych z 1376 r.). Do dziś we wsiach Dalków i Kłobuczyn zachowały się pozostałości po ówczesnych osadach (stanowią one zawartość zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych). Miejscowość Dalków od końca XIV w. należała do książąt cieszyńskich, a od XVI w. była własnością rycerskiego rodu von Glaubitz. Ich pierwszą siedzibą była wieża mieszkalna w Regowie (część wsi Dalków).

Średniowieczny rodowód ma zapewne także wieś Gostyń, niemniej okres powstania wsi i jej późniejsze losy nie są dobrze udokumentowane i rozpoznane. Z dostępnych informacji wynika jedynie, że od 1383 r. wieś należała do książąt czeskich, a w XVI w. jej właścicielem był Adam Kietlicz (książę słowiański).

Proces powstawania większości ze wsi gminy Gaworzycy można odczytać w sposobie ich zagospodarowania – pomimo następujących z czasem przekształceń, w większości zachowało się średniowieczne rozplanowanie, co dotyczy przede wszystkim wsi łańcuchowych i okolic.

Charakterystycznym elementem zagospodarowania tzw. „łańcuchówek” była droga prowadząca przez środek wsi, zazwyczaj dnem doliny. Przy drodze znajdowały się zagrody. Charakter wsi łańcuchowych zachował się do dziś, z mniejszymi lub liczeźniejszymi przekształceniami, np. w: Koźlicach, Korytowiu i w Mieszkowie.

Drugim charakterystycznym typem układu przestrzennego wsi, widocznym do dziś np. w Gaworzcach i w Kłobuczynie, jest tzw. okolnica. W tego typu wsiach zagrody sytuowano ciasno wokół środkowego placu, który pierwotnie wykorzystywano do gromadzenia – na noc – zwierząt gospodarskich. W późniejszych

okresach na centralnym placu często zakładano staw lub budowano kościół (jak ma to miejsce w ww. wsiach gaworzyckich).

5.3.1. Dziedzictwo materialne Gminy Gaworzyce – najcenniejsze obiekty zabytkowe z terenu Gminy Gaworzyce

Materialne dziedzictwo kulturowe gminy to cały dorobek materialny wszystkich pokoleń, jakie zamieszkiwały to miejsce. Są to zarówno układy przestrzenne miejscowości wraz z terenami zieleni komponowanej, powstałe przez stulecia budowle i zastosowane w nich rozwiązania architektoniczne, jak również zabytki ruchome w nich zgromadzone oraz zabytki archeologiczne.

Spośród najcenniejszych zabytków z terenu Gminy Gaworzyce należy wymienić obiekty wpisane do rejestru zabytków, które zostały opisane poniżej.

• OBIEKTY SAKRALNE

Kościół pomocniczy pw. Matki Bożej Różańcowej, ul. Główna w Gaworzycach – pierwotnie ewangelicki, wzniesiony na przełomie XVIII i XIX w., następnie powiększony o neogotycką wieżę w 2 poł. XIX w. Murowany, salowy, z emporami o elewacjach akcentowanych pilastrami, nakryty dachem dwuspadowym z naczółkami. Wieża, oskarpowana na narożach, zwieńczona jest wysokim, ostrosłupowym hełmem. Stan zachowania – bardzo dobry.

Kościół parafialny pw. św. Barbary, ul. Główna w Gaworzycach – budowla została erygowana w XIV w., a na początku XVI w. dobudowana została do niego wieża. Nie wiadomo czy ucierpiał w trakcie walk na początku XVII w., kiedy to zbuntowani chłopci sprzeciwili się budowie na gromadzkim pastwisku nowego folwarku. Rebelia ta doprowadziła do parokrotnych najazdów, sprowadzonego przez pana wsi wojska. Po odmowie stłumienia niepokojów przez głogowian i nieudanym najeździe z końca 1604 r., ostatecznie w 1607 r. wojsko spustoszyło osadę.

Kościół jest budowlą jednonawową, wzniesioną na planie prostokąta, z czworobocznym prezbiterium od strony wschodniej, przylegającą do niego od północy zakrystią oraz czworoboczną wieżą po stronie zachodniej. Zarówno nawa, prezbiterium jak i wieża wzmocnione są w narożach przyporami. Stan zachowania – bardzo dobry.

Przed kościołem pomnik Św. Jana Pawła II.

Kościół parafialny pw. św. Jadwigi Śląskiej w Kłobuczynie nr 42a – po raz pierwszy wzmiankowany w 1342 r. Do dzisiejszych czasów dotrwała budowla z XVI w. W latach 1695-1696 został przebudowany, wtedy starą drewnianą wieżę zastąpiono nową, kamienną, wybudowaną w zachodniej części kościoła. Po spaleniu wieży w 1819 r. wybudowano proste spiczaste zakończenie. Cały kościół kamiennie-ceglany jest budowlą jednonawową, posiadającą od południa jedną kaplicę, od północy zakrystię oraz przedsionek wejściowy, od zachodu wieżę, a od wschodu prezbiterium zakończone półkoliście.

W kościele znajdują się sklepienia kolebkowo-krzyżowe. Wyposażenie pochodzi z XIX w. i XX w. W latach 2005-2007 założono nowe witraże. Poważniejsze prace remontowe (dach, wieża, elewacja, prezbiterium) przeprowadzano w latach 2009-2017.

Obok kościoła znajduje się cmentarz. Całość okala XVIII-wieczny mur. W jego zachodniej części znajduje się brama, u zwieńczenia której w niszy stoi rzeźba św. Jadwigi. Obok bramy stoi rzeźba św. Jana Nepomucena. W kościele znajdował się dzwon z około 1300 r. – jeden z najstarszych na Śląsku, obecnie eksponowany w Muzeum Archidiecezjalnym we Wrocławiu. Stan zachowania – bardzo dobry.

Kościół parafialny pw. św. Jana Chrzciciela w Kurowie Wielkim – pierwotną budowlę wzmiankowano w 1376 r. Obecna, o charakterze gotyckim wzniesiono w latach 1495-1497. Od ok. połowy XVI w. do 1654 r. kościół znajdował się w rękach ewangelików. Założony jest na planie jednonawowym z węższym i niższym prezbiterium oraz z wieżą od północy. Od północy w 2 poł. XVI w. dobudowano tzw. kaplicę Dalkowską, która dziś pełni rolę kruchty. Kościół zawiera niezwykle bogate wyposażenie, stworzone w głównej mierze przez protestantów w XVI i XVII w. Należy do nich nie spotykana w innych świątyniach liczba płyt nagrobnych i epitafiów – 44, z czego ponad 30 dotyczy okresu przed 1654 r. Najciekawsze z nich znajdują się w Kaplicy Dalkowskiej (m.in. nagrobek Heleny von Lest), a pozostałe na ścianach kościoła i na ogrodzeniu. Ponadto we wnętrzu znajdują się elementy luterńskiego wystroju świątyni: ambona (1625 r.), chrzcielnica (1607 r.), emporia i łóżce (pocz. XVII w.), a także barokowe ołtarze i polichromowany strop z XVIII w. Z epoki średniowiecza pochodzą m.in. freski odkryte na ścianie północnej. Stan zachowania – dobry.

• CMENTARZE

Cmentarz parafialny w Kłobuczynie – XIV w., po 1945 r. zamknięty. Cmentarz znajduje się na terenie kościoła, został założony w XIV w., zajmuje obszar 0,21 ha. Cały kompleks kościelno-cmentarny ma kształt nieregularnego sześcioboku i otoczony jest przez mur z dwoma bramami. Mur obronny wykonany jest z kamienia polnego, jego górną krawędź pokrywa dachówkowato cegła. Najstarszy nagrobek znajdujący się na terenie cmentarza, pochodzi z 1870 r. Cmentarz został zlikwidowany, pozostały pojedyncze nagrobki i przyściennie tablice inskrypcyjne. Drzewostan zdrowy, rozłożysty. Czytelna granica cmentarza, wyznaczona ogrodzeniem; nieliczne zabytkowe nagrobki; zachowany nieliczny starodrzew.

Cmentarz parafialny w Gaworzycach, ul. Szkolna – pochodzi z pocz. XIX w., powiększony w 2 poł. XIX w. Cmentarz o powierzchni 1,25 ha, założony we wsch. części wsi, w odległości 120 m na wsch. od kościoła pomocniczego pw. Św. Barbary. Obiekt położony na terenie równym, o kształcie wieloboku, otoczonym ceglany murem z bramą od zachodu. Z zach. na wsch. cmentarz przecina brukowana alejka. Czytelna granica cmentarza, wyznaczona betonowym ogrodzeniem; zachowany liczny starodrzew.

Cmentarz parafialny w Kurowie Wielkim – pochodzi z XIV w., dawny cmentarz rzymskokatolicki o powierzchni 0,57 ha. Najstarszy istniejący nagrobek z 1573 r. Cmentarz i kościół otacza potężny kamienny mur z bramą. Na terenie cmentarza znajduje się pięć wolnostojących nagrobków z okresu do XVIII w. (pięć) z 1 poł. XIX w. (jeden) z 2 poł. XIX w. (dwa) oraz z 1 poł. XX w. i 2 poł. XX w. (po jednym). Znajdują się również dwa przyściennie nagrobki i czterdzieści trzy epitafia (z okresu do XVIII w., jeden z 1 poł. XIX w.). Czytelna granica cmentarza, wyznaczona murem; zachowane zabytkowe nagrobki; brak starodrzewu.

Mauzoleum rodziny von Tschammer (obok kościoła pw. Św. Barbary) w Gaworzycach, ul. Główna – w ostatnich latach XVIII w., głównie dla uczczenia założyciela majoratu gaworzyckiego Georga Ernesta Augusta Freyherr von Tschammera, wybudowano w sąsiedztwie kościoła z XIV w. mauzoleum rodziny von Tschammer.

Jest to unikatowy zabytek klasycystycznej architektury. Mauzoleum wybudowano w formie cylindrycznej bryły. Ściany i kopuła wykonano z cegły i nakryto drewnianym hełmem wspartym na 17 kolumnach. W jego wnętrzu znajduje się kamienny sarkofag Georga Ernesta Augusta barona von Tschammer, właściciela pałacu w Gaworzycach i okolicznych dóbr. Wewnątrz znajdują się polichromie oraz sarkofag i epitafia nagrobne. Stan zachowania – bardzo dobry.

• ZESPOŁY DWORSKO/PALACOWO-FOLWARCZNE I PARKI

Zespół pałacowo-parkowy w Dalkowie – pałac powstał w 1596 r. dla rodziny von Glaubitz, którzy posiadali go do 1742 r., kiedy to obiekt został zakupiony przez rodzinę von Stosch. Już wtedy był rozbudowany o barokowe skrzydło północne. W połowie XIX w. rezydencja została przebudowana przez kolejnego właściciela Ernesta Heimana w stylu klasycystycznym. W latach 1907-1912 dobudowano taras i nowy pawilon. Pałac był już wtedy własnością Richarda von Hindersina. W latach 30. XIX w. założono ogród po północno-zachodniej stronie posiadłości, który otoczono murem. Ostatnią właścicielką w czasie II wojny światowej była Ilse Munch. Po wojnie, w dobrze zachowanym pałacu mieściły się biura PGR-u.

Budowla rozplanowana na rzucie litery L, o bryle rozczłonkowanej z dobudowanymi skrzydłami, taras i weranda. Dwukondygnacyjna, częściowo podpiwniczona, zbudowana z kamienia i cegły, nakryta dachem wielospadowym, ceramicznym z lukarnami. Portal wejściowy z szerokim gankiem kamiennym i ażurową kamienną balustradą. Zachowana stolarka drzwiowa i okienna. Wnętrza zachowały częściowo dawny wystrój; sień z drewnianą boazerią i kominkiem.

W otoczeniu pałacu znajduje się park, który od 1750 r. funkcjonował jako ogród ozdobny, a od lat 30. XIX w. jako park krajobrazowy. Park o powierzchni 4,5 ha, na rzucie prostokąta z rozległą polaną oraz okazami starodrzewu – dęby, lipy, świerki oraz daglezie. Park ogrodzony jest fragmentarycznie od południa resztkami muru. Drzewostan parkowy przeciętnie w wieku 80-100 lat. Występują drzewa w wieku ok. 150 lat.

W zespole także zabudowania folwarczne: oficyny, stajnie, magazyny, stodoły oraz wozownia.

Czytelny układ zespołu; zabytkowe obiekty architektury zachowane w pierwotnej formie, w większości wymagają remontu; park zadbany.

Zespół pałacowo-parkowy w Gaworzycach – zespół położony przy skrzyżowaniu dróg wiejskich w południowej części wsi. W północ części założenia usytuowane było podwórze gospodarcze, obecnie wyłożone kostką brukową i pełniące funkcję parkingu Urzędu Gminy. Na południe od pałacu rozciąga się park. Czytelny układ zespołu; zabytkowe obiekty architektury zachowane częściowo zmodernizowane; park zadbany.

Pałac jest budowlą wzniesioną na planie czworoboku, z wewnętrznym świetlikiem, podpiwniczoną, dwukondygnacyjną, z częściowo użytkowym poddaszem. Nakryty dachami dwuspadowymi z lukarnami. Elewacje są tynkowane, artykułowane pilastrami wielkiego porządku, na niskim cokole. W elewacjach północnej i południowej znajdują się trójosiowe ryzality. W elewacji południowej wejście do pałacu poprzedzone zostało kolumnowym, balkonowym portykiem; wejście północne ujęte jest barokowym portalem z pilastrami wspierającymi segmentowy naczółek; od wschodu wejście ujęte zostało skromniejszym portykiem kolumnowym. Wnętrze pałacu w układzie wielotraktowym; piwnice są sklepione; centralna sień oraz sale parteru nakryte sklepieniami kolebkowo-krzyżowymi; w salach piętra znajduje się dekoracja sztukatorska sufitów. Zachowana jest ponadto barokowa więźba dachowa. Obecnie w pałacu mieści się siedziba Urzędu Gminy. Stan zachowania – bardzo dobry.

Pałac otoczony jest parkiem, założonym zapewne w miejsce ogrodu ozdobnego w 1 ćw. XVIII w., a następnie przekształconym i powiększonym o park krajobrazowy w 3 ćw. XIX w. Obecny układ kompozycyjny założenia podkreśla oś widokowa z portyku południowego w stronę południową, na której usytuowany został basen fontanny. Najcenniejszym okazem drzewostanu parkowego jest cyprysnik błotny.

Budynek folwarczny w zespole pałacowym, ob. sklep, ul. Dworcowa 95b w Gaworzycach – pochodzi z 1 poł. XIX w. Jest to jednokondygnacyjny, murowany, tynkowany budynek, założony na planie wydłużonego prostokąta. Dach dwuspadowy, kryty dachówką ceramiczną, ujęty ogniomurami. Zamurowane otwory okienne w ścianie szczytowej, zamknięte ostrołucznie. Para środkowych otworów zwieńczona gzymsem schodkowym. Budynek po remoncie kapitalnym w tym po termomodernizacji. Zachowana historyczna bryła budynku; częściowo odtworzony detal architektoniczny.

Dwór w Mieszkowie nr 22 – obiekt wybudowany w XVIII w. w stylu barokowym, wzniesiony w ramach podwórze gospodarczego; na planie prostokąta, wąsko rontowy, dwukondygnacyjny, podpiwniczony, o użytkowym poddaszu, kryty czterospadowym dachem mansardowym z dwiema lukarnami tzw. „wóle oko” w dolnej części połaci południowej; od wschodu wejście poprzedzone murowanym przedsionkiem krytym dachem pulpitowym, a od ściany wschodniej dostawiona niewielka dobudówka. Fundamenty wykonane z kamienia polnego nieobrobionego i cegły. Dach pokryty dachówką karpiówką kładzioną podwójnie w koronkę. Okna czteropodziałowe (dwupoziomowe, dwudzielne), szklone na kit bez szczeblin lub w szczeblinach pojedynczych, skrzynkowe, krzyż okienny właściwy, skrzyżowane z przechodzącym ślimieniem, okna złożone z równych i nierównych kwater, otwory okienne w kształcie stojącego prostokąta, od wewnątrz gify boczne, w piwnicy otwory okienne niewielkich rozmiarów z gify bocznymi i łękami odcinkowymi, w kilku okna metalowe, krosnowe, szklone w szczeblinach krzyżowych, uchylone. Budynek obecnie pełni funkcję domu mieszkalnego. Stan zachowania – dobry.

Pałac – ruina w Śremie – pałac w stylu neoklasycystycznym, zbudowany ok. 1820 r. i przebudowany w 2 poł. XIX w. Po II wojnie pałac użytkowano w celach mieszkalnych do lat 70., potem – nieużytkowany – popadł stopniowo w ruinę. Fundamenty ceglane ciągłe, ściany wewnętrzne i zewnętrzne ceglane o wątku krzyżowym, otynkowane, gzyms międzykondygnacyjny i odcinki gzymsu nadokiennego w tynku, okna bez obramowań. Pałac na rzucie wydłużonego prostokąta, dwukondygnacyjny z mieszkalnym poddaszem, podpiwniczony w 1 trakcie. W połaci dachowej wsch. i zach. ryzality, taras nad jednoosiowym, dwukondygnacyjnym ryzalitem w elewacji pn. W elewacji zach., w partii pseudoryzalitu ganek z werandą między skrajnymi osiami okiennymi. W dachu trzy przewody kominowe. Dach kryty dachówką karpiówką podwójnie w łuskę, mansardowy, naczółkowy. Okna skrzynkowe, dwudzielne z naświetleniem (pierwsza kondygnacja), dwuskrzydłowe czterorzędkowe z naświetleniem (druga kondygnacja). Budynek jest obecnie opuszczony, nieużytkowany, w stanie ruiny – zawalony dach i część ścian; częściowo zachowana historyczna bryła budynku, kompozycja elewacji i detal architektoniczny.

Przy pałacu znajduje się zabytkowy park – usytuowany wokół pałacu pierwotnie pełnił funkcję ogrodu warzywnego i najprawdopodobniej powstał w tym samym czasie co pałac (ok. 1820 r.). Parkowe zagospodarowanie terenu miało miejsce w latach 60. XIX w. Obecnie zajmuje teren 5 ha. Część centralna parku otacza niewielką polanę zamkniętą od strony północno-wschodniej szpalerem z grabu. W północnej części założenia dominują swobodne nasadzenia drzew, skoncentrowane głównie na obrzeżu. Są to między innymi iglaki, głównie świerki. W południowej części parku znajduje się zwarty drzewostan, w składzie którego przeważają kasztanowce, jesiony i lipy. W tej części parku występują liczne grupy krzewów pochodzące z samosiewu. Drogi prowadzące pierwotnie przez teren parku zachowały się w nieznacznym stopniu. Wyrażna jest droga prowadząca do pałacu. Teren parku nie jest ogrodzony, zachowany, zaniedbany starodrzew; zachowane powiązania z otaczającym krajobrazem; częściowo zatarty układ kompozycyjny i komunikacyjny; park zarośnięty podrostem i krzewami.

Zespół pałacowo-folwarczny w Wierzchowicach nr 10 – wieś Wierzchowice w większości skupiona jest wzdłuż drogi odchodzącej na północ od szosy prowadzącej z Głogowa do Nowego Miasteczka. Zespół folwarczno-pałacowy znajduje się na północnym krańcu tej drogi, po obu jej stronach. Po wschodniej stronie, ok 60 m na północ od niej stoi pałac, a w kierunku zachodnim od drogi rozciąga się starsza część folwarku. Uformowany w czworobok wokół prawie kwadratowego dziedzińca obejmuje: dużą oborę ze spichlerzem nad częścią centralną, z mieszalną partią od wsch.; prostopadle do niej, tuż przy drodze wiejskiej, stoi stodoła, a naprzeciwko obory, po drugiej stronie dziedzińca stoi stodoła. Przy wsch. boku dziedzińca znajduje się mały, kubiczny budynek spichlerza z młynem. Środek wybrukowanego kocimi łbami dziedzińca, zajmuje duża współczesna wiata na maszyny rolnicze. Na południe od obory, na wspólnej poprzecznej osi, stoi wozownia ze stajnią, a na zach. od niej drewniana wiata, zapewne z 2 ćw. XX w. Do południowego boku spichlerza przylega niski budynek nowych garaży.

Druga część folwarku, późniejsza, powstała pod k. XIX w. Znajduje się po drugiej, zachodniej stronie drogi. Jest mniej regularna, ale także skupiona wokół prostokątnego dziedzińca. Głównym obiektem tej grupy

zabudowań jest duża obora, stojąca po pn. stronie dziedzińca, najbliżej drogi. Prostopadłe do niej, zamykając dziedziniec od Zach. Stoi długa stodoła, poprzedzona niedużym budynkiem mieszkalno-gospodarczym. Naprzeciwko stajni znajduje się długi czworak, oddzielony najpóźniejszym budynkiem kuźni. Nie zachował się gospodarczy murowany dom na przedłużeniu czworaka. Na południe od czworaka stoją małe kurniki i komórki. Czas powstawania folwarku, szacuje się od 1. poł. XIX w. do 1922 r. Czytelny układ zespołu; budynki gospodarcze w większości wymagają remontu; pałac w dobrym stanie, wymaga niewielkich remontów; park zaniedbany.

Pałac w zespole pałacowo-folwarcznym (Wierzchowice nr 10) – to barokowy budynek, który powstał w 2 poł. XVIII w., w XIX w. restaurowany. W 1990 r. własna brygada PGR przeprowadziła remont, podczas którego została odnowiona elewacja, przełożono łupkę na dachu i uzupełniono eternitem. Budynek dwukondygnacyjny, podpiwniczony założony na planie regularnego prostokąta trzydzielnego. Dach kopertowy pokryty łupkiem i eternitem. Wejście zaznaczone ryzalitem z tympanonem. Do wglębnego trzyprzęsłowego ganku prowadzą szerokie schody, nad którym na pierwszym piętrze jest taras-loggia z kolumnami korynckimi. Zachowana oryginalna stolarka okienna i drzwiowa. Stan zachowania – bardzo dobry.

Stajnia z wozownią w zespole pałacowo-folwarcznym (Wierzchowice nr 10) – obiekt wzniesiony w 1 poł. XIX w., usytuowany we wschodnim folwarku poza głównym czworobokiem zabudowań, na południe od niego. Budynek na planie prostokąta, poprzecznie trójdzielny, z przesuniętą wtórną wewnętrzną ścianą wschodnią i tam wstawionymi ściankami działowymi. Bryła jednolita, parterowa z wyniosłym dwuspadowym dachem naczółkowym, kryjącym magazynowe poddasze. Podpiwniczony pod częścią środkową – połowa pn. piwnicy zamurowana. Fundamenty z łupanego kamienia granitowego, mury ceglane. Stan zachowania – dostateczny, znaczne ubytki tynku, ubytki pokrycia dachu. Uszkodzenia stolarki i konstrukcji dachu.

Młyn w zespole pałacowo-folwarcznym (Wierzchowice nr 10) – obiekt wzniesiono w 1922 r. Wyróżnia się wyszukaną, nowoczesną, jak na czas powstania, modernistyczną bryłą. Cennym elementem jest zachowany oryginalny system urządzeń młynarskich. Obiekt na planie prostokąta, zbliżonego do kwadratu, jednoprzestrzenny. Bryła jednolita, kubiczna, 3-kondygnacyjna, z dwoma kondygnacjami pod namiotowych dachem, w którym znajduje się centralnie wyniesiony świetlik z oknami w bocznych ścianach i z dachem namiotowym. Brak piwnic. Fundamenty najprawdopodobniej ceglane, podobnie mury. Dach: nowa karpiówka w koronkę. Okna stalowe stałe 12-kwaterowe, z przechylnym 4-kwaterowym skrzydłem; w powiekach dachowych drewniane krosnowe 3-dzielne. W świetliku małe, krosnowe, 1-skrzydłowe okienka. Stan zachowania – dobry.

Stodoła I w zespole pałacowo-folwarcznym (Wierzchowice nr 10) – obiekt wzniesiono prawdopodobnie w latach 60-, 70-tych XIX w. Usytuowany w głównym, wschodnim folwarku, zamyka od północy duży dziedziniec gospodarczy. Obiekt na planie wydłużonego prostokąta, podzielonego poprzecznie na trzy samodzielne przestrzenie o analogicznym planie: osiowy, szeroki przejazd z bocznymi zgłębnymi sásokami. Bryła jednolita, wydłużona przykryta 2-spadowym dachem. Ramowe podziały elewacji. Prostokątne otwory wentylacyjne. Ceglany detal architektoniczny w postaci gzymsów. Przejazdy bramne, zamknięte odcinkami łuku. Budynek zrujnowany – zawalona konstrukcja dachu, uszkodzenia ścian. Częściowo zachowana historyczna bryła budynku, kompozycja elewacji i detal architektoniczny.

Stodoła II w zespole pałacowo-folwarcznym (Wierzchowice nr 10) – obiekt wzniesiono prawdopodobnie w latach 60.-70. XIX w. Usytuowany w głównym, wschodnim folwarku, zamyka od zachodu duży dziedziniec gospodarczy. Obiekt na planie wydłużonego prostokąta, jednoprzestrzenny, z dwoma przejazdami wyznaczającymi dwie analogicznie połączone części. Bryła jednolita z dachem dwuspadowym, pokrytym eternitem falistym. Ramowe podziały elewacji. Prostokątne otwory wentylacyjne. Ceglany detal architektoniczny w postaci gzymsów. Przejazdy bramne, zamknięte odcinkami łuku. Stan zachowania – dobry.

Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole pałacowo-folwarcznym (Wierzchowice nr 10) – obiekt wzniesiony w k. XIX w. na planie wydłużonego prostokąta, o zróżnicowanej, parterowej i dwukondygnacyjnej bryle z wysokim, użytkowym poddaszem, częściowo mieszkalnym. Obiekt murowany, tynkowany, przykryty dwuspadowym dachem o różnej wysokości, podpiwniczony tylko w przednim trakcie części mieszkalnej. Detal architektoniczny w postaci lizen i gzymsu wieńczącego. Stan zachowania dostateczny – uszkodzenia ścian i konstrukcji dachu, ubytki pokrycia dachu, spękania i ubytki tynków.

Park w zespole pałacowo-folwarcznym (Wierzchowice nr 10) – powstał w poł. XIX w. Znajduje się tam staw gospodarczy z ok. poł. XIX w., przekształcony na ozdobny, w 1880 r. Wzdłuż stawu rzędowo nasadzono drzewa (lipy, jesiony, topole, kolony). W poł. XX w. doszło do zagospodarowania terenu na park, który mierzy ok. 3,5 ha. Park zachowany, zaniedbany starodrzew; zachowane powiązania z otaczającym krajobrazem; zachowany, częściowo zatarty układ kompozycyjny i komunikacyjny; park zarośnięty podrostem i krzewami.

Zespół pałacowy w Witanowicach nr 26 – majątek zajmuje część centralną wsi po wschodniej stronie drogi dojazdowej ze Śremu. Założenie składa się z trzech części: pałacu i parku z niewielkim stawem, podwórze folwarcznego i kolonii mieszkaniowej robotników. Zabudowa podwórze folwarcznego skupia się na dwóch ścianach zachodniej i północnej. Od wschodu zamyka podwórze budynek stodoły, od południa na granicy z parkiem stoi budynek dawnej kuźni i wozowni oraz chlewików. Tuż za nimi, w niewielkim oddaleniu stoi rządcówka, ob. dom mieszkalny, a za nią na wschód rozciągają się ogródki przydomowe. Pierzeję zachodnią podwórze tworzy zwarty ciąg budynków. Na południu najbliższej pałacu znajduje się dom mieszkalny - mógł to być budynek mieszkalny gorzelni, dalej znajdował się budynek gorzelni, znacznie zniszczony, przebudowany w 1990 r. i zamieniony na garaże. Tuż obok jest dom mieszkalny. Ścianę zachodnią uzupełnia obora. Od północy sąsiaduje z nią budynek inwentarski i obora. Na środku pierzei północnej znajduje się właściwa brama na podwórze folwarczne, między oborą, a domem mieszkalnym. We wschodniej części ściany północnej, znajdowała się stodoła – obecnie rozebrana. Na podwórzu znajduje się jeszcze ceglany silos. Podłoga podwórze w znacznej części wybrukowana i porośnięta trawą, teren obniża się lekko w płd.-zach. na płn.-wsch. Kolonia mieszkaniowa robotników folwarcznych znajdowała się poza podwórzem, składała się z trzech budynków mieszkalnych – pozostał tylko jeden, na miejscu dwóch pozostałych wybudowano blok mieszkalny. Folwark szacuje się na 2 poł. XIX w. Czytelny układ zespołu; zabytki architektury wymagają remontu; park zaniedbany.

Pałac w zespole pałacowym w Witanowicach nr 26 – renesansowy pałac wzniesiono w XVIII w. W XX w. obiekt uległ przebudowie, która zatarała jego pierwotny wygląd. Obecnie jest to piętrowa, murowana budowla założona na planie prostokąta, nakryta dachem mansardowym z wystawką i oknami powiekowymi. Elewację frontową zdobi dwukolumnowy portyk zwieńczony balkonem. Cały obiekt jest podpiwniczony. Obok pałacu znajduje się zaniedbany park krajobrazowy. Pałac jest opuszczony i powoli popada w ruinę.

Obora w zespole pałacowym w Witanowicach nr 26 – znajduje się na północnej ścianie podwórze folwarcznego; zbudowana ok. poł. XIX w. z cegły (najstarszy budynek w założeniu). Dach dwuspadowy o znacznym nachyleniu połaci, pierwotnie kryty dachówką, wymienioną później na eternit falisty. Brak detalu architektonicznego. Stan zachowania – dobry, spękania i znaczne ubytki tynków. Ubytki pokrycia dachu.

Stajnia w zespole pałacowym w Witanowicach nr 26 – jednokondygnacyjny, murowany, tynkowany budynek ze ścianką kolankową, założony na planie wydłużonego prostokąta. Dach dwuspadowy, kryty dachówką ceramiczną. Otwory okienne parteru zamknięte łukiem pełnym, otwory w ścianie kolankowej zamknięte łukiem odcinkowym. Elewacje podzielone na płyciny zamknięte odcinkami łuku, ujęte szarpami, zwieńczone gzymsem. Stan zachowania – dobry.

Park w zespole pałacowym w Witanowicach nr 26 – park założono najprawdopodobniej na początku XIX w., na kształcie regularnego prostokąta o wielkości 3 ha. Z końcem XIX w. na terenie obiektu założono park typu swobodnego, wprowadzając do drzewostanu m.in. kasztanowce, sosnę wejmutkę, daglezję i świerki. Posadzono także szpaler jesionów oddzielających pałac od folwarku, w pobliżu którego zlokalizowano małe oczko stawu. Z elementów architektury parkowej zachował się basen z fontanną. W centralnej części parku, naprzeciw pałacu zbudowana została hydrofornia. W części północnej obszar parku został pomniejszony przez założenie ogródków przydomowych. Część południowa wykorzystywana jest przez mieszkańców do celów gospodarstwa przydomowego, co zagraża środowisku parkowemu. Park zachowany, zaniedbany starodrzew; zachowane powiązania z otaczającym krajobrazem; zachowany, częściowo zatarty układ kompozycyjny i komunikacyjny; park zarośnięty podrostem i krzewami.

• INNE OBIEKTY

Wieża mieszkalna w Dalkowie – wieża o charakterze obronnym, gotycka, wzniesiona na przełomie XV i XVI w., wielokrotnie przebudowywana i remontowana. Obiekt na rzucie prostokąta zbliżonego do kwadratu, z okrągłą wieżyczką klatki schodowej w narożu północno-wschodnim, częściowo wtopioną w bryłę, podpiwniczony. Bryła budynku: prostopadłościan, 3-kondygnacyjny, nakryty dachem 4-spadowym z podłużnymi powiekami i cylindryczną klatką schodową, nakrytą dachem stożkowym. Wieża zbudowana z kamienia polnego i cegły gotyckiej, narożniki ścian i obramienia otworów okiennych i wejściowych w cegle.

Szkoła, ob. budynek nieużytkowany w Kłobuczynie nr 49 – budynek klasycystyczny, dwukondygnacyjny, powstały na przełomie XVIII i XIX w., zbudowany z cegły. Stropy i więzania dachu drewniane, dach mansardowy, pokryty dachówką, sklepienia krzyżowe. Tynkowany detal architektoniczny w postaci gzymsów: cokołowego, międzykondygnacyjnego i wieńczącego oraz portalu drzwiowego. Budynek zniekształcony niewłaściwym remontem w 1954 r. Obecnie nieużytkowany.

Spichlerz, ob. budynek nieużytkowany w Mieszkowie nr 22 – budynek z 1 poł. XIX w., na planie prostokąta, podzielony na 2 pomieszczenia z wydzieloną drewnianą klatką schodową, szeroko frontowy. Budynek dwukondygnacyjny, niepodpiwniczony, o użytkowym poddaszu, kryty wysokim dwuspadowym dachem z murem ogniowym, w połaciach dachu po dwie wydłużone lukarny, pokryty dachówką karpiówką kładzoną podwójnie w koronkę. Otwory okienne w kształcie stojących i leżących prostokątów, zamknięte łękami prostymi, większość zamurowana, w pozostałych brak stolarki budowlanej lub drewniana, krosnowa, szklona w szczeblinach pojedynczych i krzyżowych.

Karczma, ob. budynek mieszkalny w Wierzchowicach nr 1 – budynek jednokondygnacyjny kryty dachem mansardowym pokrytym dachówką ceramiczną. W elewacji frontowej płytki ryzalit z trójkątną ścianą szczytową poprzedzony schodami. Ściany murowane, tynkowane, detal architektoniczny wykonany w tynku: gzyms wieńczący i cokołowy, płytkie nisze z oknami w ryzalicie. Otwory okienne prostokątne o zróżnicowanych proporcjach. Stan zachowania – bardzo dobry.

5.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki uznane za część własnego dziedzictwa. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, które jest przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne obejmuje: tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem. Większość tych elementów na terenie Gminy Gaworzycy nie była naukowo badana.

Obowiązkiem władz gminnych jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie i przekazywanie następnym pokoleniom, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną. Ochrona skupia się głównie na procesach przekazywania elementów dziedzictwa niematerialnego z pokolenia na pokolenie, (np.: w opowieściach, pieśniach, obrzędach rodzinnych, ceremoniach lokalnych czy w przekazie umiejętności z ojca na syna albo z mistrza na ucznia), a nie na wytwarzaniu konkretnych środków, za pomocą których jest wyrażane (takich jak przedstawienia taneczne, pieśni, instrumenty muzyczne czy rzemiosło).

Gmina Gaworzycy przynależy do województwa dolnośląskiego. Skomplikowana historia Ziemi Odzyskanych, niemal całkowita wymiana ludności po 1945 r., pozbawiła region ciągłości kulturowej. Charakterystyczną cechą obecnego Dolnego Śląska jest złożoność kulturowa, wielokulturowość występująca w płaszczyźnie etnicznej, narodowej i religijnej. Na przedwojenne, przeważnie niemieckie dziedzictwo kulturowe odgrywające ogromną rolę w kształtowaniu wizerunku regionu, nałożyło się bogactwo tradycji przyniesionych przez powojennych migrantów.

• KULTURA

Zadania z zakresu kultury na terenie Gminy Gaworzycy realizuje Gminny Ośrodek Kultury i Biblioteka w Gaworzycach. W jego strukturze wyodrębniono: Gminny Ośrodek Kultury oraz Bibliotekę Publiczną (z filią w Kłobuczynie i punktami bibliotecznymi w Wierzchowicach i Dalkowie).

Ośrodek Kultury oferuje szereg zajęć dla mieszkańców: zajęcia modelarskie, plastyczne, wokalne, teatralne, taneczne, ceramiczne, muzyczne czy spotkania drużyny harcerskiej. Od 2021 r. w Ośrodku funkcjonuje Galeria Sztuki Formaty, w której prezentowane są różnego rodzaju wystawy.

Do największych imprez kulturalnych organizowanych w gminie należą: Gaworzycki Jarmark Kupiecki produktów tradycyjnych i regionalnych oraz Dożynki Gminne.

5.5. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Gaworzyce nie występują pomniki historii i parki kulturowe, nie wpisano obiektów na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków, tj. wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

5.5.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Gaworzyce znajduje się 37 zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, w tym 4 stanowiska archeologiczne (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Gaworzyce

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1.	Dalków	nr 52	Pałac w zespole pałacowym	A/2829/157/307/L z dnia 10-09-1960
2.	Dalków	nr 52	Park w zespole pałacowym	A/2830/565/L z dnia 05-05-1980
3.	Dalków	nr 43	Wieża mieszkalna	A/2847/639/L z dnia 28-02-1983
4.	Gaworzyce	ul. Główna, dz. nr 337/1	Kościół pomocniczy pw. MB Różańcowej	A/1548/380 z dnia 02-04-1963
5.	Gaworzyce	ul. Główna 49a	Kościół parafialny pw. Św. Barbary	A/1542/161/311/L z dnia 15-03-1961
6.	Gaworzyce	ul. Główna 49a	Mauzoleum rodziny Tschammer	A/1543/642/L z dnia 05-10-1983
7.	Gaworzyce	ul. Szkolna, dz. nr 458	Cmentarz parafialny	A/1549/759/L z dnia 28-12-1987
8.	Gaworzyce	ul. Dworcowa 95	Pałac, ob. Urząd Gminy	A/2878/162/312/L z dnia 15-03-1961
9.	Gaworzyce	ul. Dworcowa 95b	Budynek folwarczny, ob. sklep	A/2880/676 z dnia 18-12-1963
10.	Gaworzyce	ul. Dworcowa 95	Park	A/2879/566/L z dnia 05-05-1980
11.	Kłobuczyn		Kościół parafialny pw. Św. Jadwigi	A/2026/169 z dnia 15-03-1961

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
12.	Kłobuczyn		Cmentarz parafialny	A/2027/760/L z dnia 28-12-1987
13.	Kłobuczyn	nr 49	Szkoła, ob. budynek nieużytkowany	A/3513/170 z dnia 15-03-1961
14.	Kurów Wielki	nr 20	Kościół parafialny pw. Św. Jana Chrzciciela	A/2188/174 z dnia 15-03-1961
15.	Kurów Wielki	nr 20	Cmentarz parafialny	A/2189/761/L z dnia 28-12-1987
16.	Mieszków	nr 22	Dwór	A/3119/701 z dnia 18-12-1963
17.	Mieszków	nr 22	Spichlerz ob. budynek nieużytkowany	A/3119/701 z dnia 18-12-1963
18.	Śrem		Pałac -ruina	A/3343/710/L z dnia 26-06-1986
19.	Śrem		Park	A/3344/569/L z dnia 06-05-1980
20.	Wierzchowice	nr 10-10b	Zespół pałacowo – folwarczny	A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
21.	Wierzchowice	nr 10	Pałac w zespole pałacowo-folwarcznym	A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
22.	Wierzchowice	nr 10b	Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole pałacowo-folwarcznym	A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
23.	Wierzchowice	nr 10	Stajnia z wozownią w zespole pałacowo-folwarcznym	A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
24.	Wierzchowice	nr 10	Młyn w zespole pałacowo-folwarcznym	A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
25.	Wierzchowice	nr 10	Stodoła I w zespole pałacowo-folwarcznym	A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
26.	Wierzchowice	nr 10	Stodoła II w zespole pałacowo-folwarcznym	A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
27.	Wierzchowice	nr 10	Park w zespole pałacowo-folwarcznym	A/3409/568/L z dnia 05-05-1980
28.	Wierzchowice	nr 1	Karczma, ob. budynek mieszkalny	A/3410/712 z dnia 18-12-1963
29.	Witanowice	nr 26	Zespół pałacowy	A/3407/711/L z dnia 26-06-1986
30.	Witanowice	nr 26	Pałac w zespole pałacowym	A/3407/711/L z dnia 26-06-1986
31.	Witanowice	nr 26	Obora w zespole pałacowym	A/3407/711/L z dnia 26-06-1986
32.	Witanowice	nr 26	Stajnia w zespole pałacowym	A/3407/711/L z dnia 26-06-1986
33.	Witanowice	nr 26	Park w zespole pałacowym	A/3408/567/L z dnia 05-05-1980
STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE				
LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP/NR STAN. NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA (KULTURA) - FUNKCJA	NR I DATA REJESTRU ZABYTKÓW
34.	Dalków	68-17/47	Ha CD (k. łuzicka) - osada obronna	A-168/14/66 z dnia 03-03-1966
35.	Dalków	68-17/48	WŚr - grodzisko	A-170/27/66 z dnia 03-03-1966
36.	Gostyń	68-17/37	VI-VII w. - grodzisko	A-167/1/66 z dnia 03-03-1966
37.	Gostyń	68-17/38	WŚr - grodzisko	KZA-I-3/66 z dnia 03-03-1966

5.5.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zabytki ruchome to przede wszystkim obiekty wchodzące w skład wyposażenia kościołów i kaplic. Zasoby sztuki sakralnej obejmują wszystkie kategorie zabytków: malarstwo, rzeźbę oraz rzemiosło artystyczne z całym jego zróżnicowaniem (złotnictwo, sprzęty stolarskie, tkaniny, szkło, witrażownictwo, ludwisarstwo). Zabytki ruchome to również elementy wystroju budowli, posiadające cechy indywidualnych wytworów artystycznych lub rzemieślniczych. Należą do nich m.in.: rzeźby, płaskorzeźby, polichromie naścienne lub stropowe, mozaiki, sztukaterie i różnego rodzaju detal architektoniczny. Za zabytki ruchome uznaje się także obiekty małej architektury, wykazujące wysoki poziom warsztatu artystycznego lub rzemieślniczego, dokumentujące historyczne trendy, np.: rzeźby ogrodowe, pomniki, obeliski, słupy, krzyże i kapliczki przydrożne, nagrobki.

Na terenie Gminy Gaworzycy znajdują się zabytki ruchome. Część z nich została objęta ochroną prawną przez wpisanie do rejestru zabytków województwa dolnośląskiego. Stanowią one wyposażenie kościołów – kościoła parafialnego pw. Św. Barbary Gaworzycach, kościoła pomocniczego pw. MB Różańcowej w Gaworzycach oraz kościoła pw. św. Jana Chrzciciela w Kurowie Wielkim. Ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów. Informacje można uzyskać w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków we Wrocławiu, Delegatura w Legnicy.

5.5.3. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania gminnych aktów planowania przestrzennego zgodnie z art. 3 .1. i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określeniu ustaleń gminnych aktów planowania przestrzennego. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Gminy Gaworzycy jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. W obowiązujących planach wyznaczono zasady ochrony

dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustalenia te powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie Gminy Gaworzyce obowiązuje obecnie 10 planów, które wymieniono poniżej, w Tabeli nr 2.

Tabela nr 2. Zestawienie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na obszarze Gminy Gaworzyce

LP.	DATA UCHWALENIA	NUMER UCHWAŁY	NAZWA PLANU	POWIERZCHNIA [W HA]
1.	2000.10.31	XVI/146/2000	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Dalków	63,1
2.	2000.11.25	XVI/155/2000	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Kłobuczyn	140,8
3.	2000.11.25	XVII/156/2000	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Gaworzyce	107,5
4.	2000.12.29	XVIII/164/2000	Zmiana w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy Gaworzyce w obrębie Gaworzyce i Koźlice	1146,4
5.	2010.03.30	XXX/180/2010	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla parku elektrowni wiatrowych Gaworzyce	948,6
6.	2011.12.29	XI/66/2011	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obrębu Gaworzyce	23,7
7.	2015.03.20	IV/32/2015	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla budowy stacji elektroenergetycznej oraz infrastruktury technicznej na terenach położonych w obrębach Grabik i Śrem-Witanowice w gminie Gaworzyce ----- Dnia 24 kwietnia 2015 r. wydane zostało Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Dolnośląskiego nr NK-N.4131.27.4.2015.MS1 stwierdzające nieważność uchwały w jej fragmencie (Dz. U. Woj. Dolnośląskiego poz. 2250).	3,6
8.	2023.02.06	LVIII/385/2023	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części obrębu geodezyjnego Gaworzyce ----- Dnia 6 marca 2023 r. wydane zostało Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Dolnośląskiego nr NK-N.4131.27.1.2023.AA2 stwierdzające nieważność uchwały w jej fragmencie (Dz. U. Woj. Dolnośląskiego poz. 1671).	168, 4
9.	2023.11.28	LXVIII/444/2023	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części obrębu geodezyjnego Kłobuczyn	140,6
10.	2024.03.26	LXXIII/485/2024	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenów górniczych w części obrębu Wierzchowice	298

5.6. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (* Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951).

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej. Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków.

Gmina Gaworzyce opracowała gminną ewidencję zabytków w 2023 r., co zostało przyjęte Zarządzeniem ORG.0050.68.2023 Wójta Gminy Gaworzyce z dnia 13 lipca 2023 r. w sprawie gminnej ewidencji zabytków Gminy Gaworzyce, ze zmianą przyjętą Zarządzeniem Nr ORG.0050.101.2023 Wójta Gminy Gaworzyce z dnia 29 listopada 2023 r. Ewidencja opracowana zgodnie z zmianą Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych

lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Spis obiektów ujętych w GEZ przedstawia Załącznik nr 1, nr 2, nr 3, nr 4.

Ewidencja jest dokumentem otwartym – powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

5.6.1. Stanowiska archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków

Od końca lat 70. XX w. wdrażany jest program AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski – podział terenu całej Polski na pola, na których prowadzi się archeologiczne badania powierzchniowe. Bardziej szczegółowe badania prowadzone są w formie badań ratowniczych i nadzorów archeologicznych nad pracami inwestycyjnymi. Przebadane stanowiska o znacznej wartości kulturowej wpisane są do rejestru zabytków. Pozostałe znajdują się w ewidencji zabytków archeologicznych. Nie jest to zbiór zamknięty i nie można wykluczyć, iż w wyniku dalszej weryfikacji i prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady działalności człowieka. Baza danych AZP stanowi źródło aktualnej wiedzy o terenie i stanowi podstawę kolejnych etapów badawczych: kwerendy archiwalnej w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach, badań powierzchniowych.

Wśród zabytków archeologicznych wyróżnić można dwa typy: ruchome i nieruchome. Zabytki ruchome to wszelkiego rodzaju przedmioty związane z działalnością człowieka w przeszłości, zarówno wytwory pracy ludzkiej, takie jak naczynia, narzędzia, ozdoby, broń itp., jak i tzw. ekofakty – występujące na stanowisku pozostałości organiczne i nieorganiczne pochodzące ze środowiska naturalnego.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego szczególnie problem stwarzają nieruchome zabytki archeologiczne, czyli materialne pozostałości dawnego środowiska osadniczego. Ze względu na pełnione dawniej funkcje wyróżnić można ich różne rodzaje: grodziska – pozostałości grodów, cmentarzyska, pozostałości osad wiejskich, itd. Można je podzielić na zabytki niewidoczne w krajobrazie i widoczne – zabytki o własnej formie krajobrazowej: głównie są to pozostałości dawnych konstrukcji o różnorodnym przeznaczeniu, takich jak wały kamienne, ziemne, drewniano-ziemne, pozostałości infrastruktury osadniczej, mostów, dróg, grobli, a także ślady związane z kulturą symboliczną (niematerialną) w postaci pozostałości dawnych miejsc kultu, cmentarzy (nasypy kurhanów), itp. Stanowią one około 10% znanych stanowisk archeologicznych. One też zwykle są przedmiotem zainteresowania zarówno turystów, jak i geografów turystyki oraz służb konserwatorskich. Zabytki archeologiczne o własnej formie krajobrazowej, po odpowiednim zabezpieczeniu i przygotowaniu, mogą stanowić atrakcję turystyczną.

Obszar Gminy Gaworzyce został rozpoznany stosowaną obecnie metodą powszechnej inwentaryzacji zabytków archeologicznych Polski pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 68-17, 68-18, 69-17, 69-18. Zlokalizowano 154 stanowiska archeologiczne o zróżnicowanym znaczeniu (Załącznik nr 3), w tym cztery stanowiska wpisane są do rejestru zabytków oraz 12 stref ochrony archeologicznej (Załącznik nr 4). Zawartość stanowisk archeologicznych, stanowiąca przedmiot ochrony, to różnego rodzaju relikty przeszłości. W ramach jednego stanowiska może występować kilka takich reliktyw. Ze względu na ich rodzaj – na obszarze gminy Gaworzyce – stwierdzono występowanie następujących funkcji obiektów archeologicznych: cmentarzysko (w tym ciałopalne i szkieletowe), grodzisko, obozowisko, osada (w tym obronna), punkt osadniczy, skarb i ślad osadnictwa.

Wszystkie stanowiska wymagają jednak dokładnych badań, które potwierdziłyby występowanie na ich terenie materiału poznawczego. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków objęte są ścisłą ochroną konserwatorską zgodnie z art. 7, ust. 1, Ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Dlatego zakazuje się prowadzenia wszelkich robót budowlanych czy przemysłowych na terenie wyżej wymienionych stanowisk. Prace porządkowe prowadzone w obrębie stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego, pomimo ich braku w studium.

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta powinny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych. Realizacja wszelkich inwestycji na obszarach zidentyfikowanych stanowisk archeologicznych wymaga pozwolenia organu ochrony zabytków oraz zapewnienia badań archeologicznych, w zakresie wyznaczonym przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w – art. 31. ustawy o ochronie zabytków.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisano do rejestru zabytków objęty został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

Zgodnie z art. 33. ust. 1 „Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta)”.

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzeniowego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5.6.2. Obiekty stanowiące własność gminy

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Gmina Gaworzyce;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze Gminy Gaworzyce.

Gmina Gaworzyce jest właścicielem/współwłaścicielem 12 obiektów (Tabela nr 3) ujętych w gminnej ewidencji zabytków, w tym 5 obiektów wpisanych jest do rejestru zabytków.

Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których Gmina Gaworzyce jest właścicielem/współwłaścicielem

LP.	ADRES	OBIEKT	FORMA WŁAŚNOŚCI
1.	Gaworzyce, ul. Dworcowa 95	zespół pałacowy	własność
2.	Gaworzyce, ul. Dworcowa 95	pałac, ob. Urząd Gminy	własność obiekt wpisany do rejestru zabytków
3.	Gaworzyce ul. Dworcowa 95	park	własność obiekt wpisany do rejestru zabytków
4.	Gaworzyce ul. Dworcowa 191	budynek willowy, ob. Przedszkole	współwłasność
5.	Gaworzyce ul. Okrężna 77b	młyn	własność
6.	Gaworzyce ul. Okrężna 85	budynek komendy powiatowej policji	własność
7.	Gaworzyce, ul. Sportowa 69	budynek mieszkalny	współwłasność
8.	Kłobuczyn nr 49	szkoła, ob. budynek nieużytkowany	własność obiekt wpisany do rejestru zabytków
9.	Korytów nr 7	budynek mieszkalno-gospodarczy	własność
10.	Mieszków nr 22	dwór	współwłasność obiekt wpisany do rejestru zabytków
11.	Mieszków nr 22	spichlerz ob. budynek nieużytkowany	współwłasność obiekt wpisany do rejestru zabytków
12.	Wierzchowice	cmentarz komunalny	własność

W miarę możliwości gmina jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całość przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobyków.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 4 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju Gminy Gaworzyce.

Tabela nr 4. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY GAWORZYCE	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające zasady ochrony obiektów zabytkowych; • uchwała w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków położonym na obszarze Gminy Gaworzyce; • opracowana gminna ewidencja zabytków; • zachowane elementy krajobrazu kulturowego w postaci założeń dworsko/pałacowo-parkowych; • bardzo dobrze zachowane obiekty sakralne oraz nekropolie; • historyczne układy ruralistyczne stanowiące element dziedzictwa niematerialnego; • aktywnie działający Gminny Ośrodek Kultury i Biblioteka w Gaworzycach; • kultywowane ważne imprezy kulturalne, takie jak Gaworzycki Jarmark Kupiecki produktów tradycyjnych i regionalnych oraz Dożynki Gminne; • ponad 60% jej powierzchni zostało objęte formami obszarowej ochrony.	• niewłaściwa promocja walorów turystycznych dla różnych form wypoczynku (brak właściwego oznakowania atrakcji, brak drogowskich, brak folderu) oraz ograniczone środki w budżecie na ich promocję; • niewielka infrastruktura szlaków pieszych, niewystarczająca jest także sieć i infrastruktura szlaków rowerowych; • niedostatecznie rozwinięta baza kulturalna; • niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczone na ochronę zabytków; • budynki występujące w gminnej ewidencji zabytków, które są własnością prywatną wymagają przeprowadzenia prac zabezpieczających, jak i wyeksponowania ich walorów; • brak punktu informacji turystycznej.

SZANSE	ZAGROŻENIA
• wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • dobra drogowa dostępność komunikacyjna w postaci głównych szlaków transportowych przebiegających przez gminę (w tym drogi ekspresowej S3); • • występowanie obiektów i zespołów zabytkowych mogących zainteresować potencjalnych turystów; • dynamicznie rozwijającą się działalność kulturalna; • modernizacja zabytkowych obiektów na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych; • opracowania strategiczne zmierzające do zrównoważenia rozwoju kultury w regionach wiejskich i realizacja wytyczonych zadań; • uwzględnienie potrzeb ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumencie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz strategii rozwoju gminy; • wspomaganie przedsięwzięć zmierzających do zachowania i kształtowania ładu przestrzennego z utrzymaniem właściwej ekspozycji obiektów zabytkowych i dostosowywaniem nowej zabudowy do wartości historycznych miejsc; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa kulturowego; • wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	• brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • sezonowość turystyki; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • spadek zainteresowania turystyką lokalną, w tym agroturystyką na rzecz preferowania turystyki zagranicznej; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku; • samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemysłanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką; • niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru; • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • degradacja i powolne wygaszanie opuszczonych obiektów zabytkowych, w tym zabytkowych parków.

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Niniejszy GPOnZ jest programem kierunkowym, uwzględniającym także założenia ogólnych planów i opracowań strategicznych, dotyczących rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Gaworzyce. Z drugiej strony ideą nadrzędną GPOnZ jest budowanie tożsamości kulturowej regionu i silnych związków mieszkańców z zamieszkałym przez nich terenem i jego przeszłością. Cele i kierunki działań sformułowane są w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ.

W GPOnZ wyznaczono priorytety, cele szczegółowe wraz z działaniami (Tabela nr 5), które są kontynuacją działań określonych w Gminnym programie opieki nad zabytkami Gminy Gaworzyce na lata 2021-2024. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji działań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 5.

Priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami:

Priorytet I: Dbalność o zachowanie istniejących walorów zabytkowych.

Priorytet II: Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w zrównoważonym rozwoju gminy.

W ramach powyższych priorytetów określono cele szczegółowe, które mają być uzyskane przez konkretne, przypisane do nich szczegółowe działania.

Tabela nr 5. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Gaworzyce

Priorytet I: Dbłość o zachowanie istniejących walorów zabytkowych.		
CELE SZCZEGÓŁOWE	DZIAŁANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy.	Opracowywanie sprawozdań z realizacji zadań GPOnZ zgodnie z przepisami co dwa lata, następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy w Gaworzyce.	Czy opracowano sprawozdania, czy były prezentowane na sesji
	Systematyczne opracowywanie aktualizacji Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego.	Czy opracowano aktualizację Planu
Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w gminie	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność/ współwłasność gminy (Tabela nr 4).	Ilość przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, wartość zaplanowanych/poniesionych wydatków
	Bieżąca opieka nad cmentarzami i miejscami pamięci.	
	Współpraca społeczności lokalnych w zakresie poprawy stanu technicznego obiektów ujętych w GEZ, w tym obiektów małej architektury w celu poprawy estetyki tych obiektów.	
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego przy ścisłej współpracy.	Ilość pozyskanych środków, z kim współpracowano, na jakie zadania pozyskano środki
	Coroczne rezerwowanie środków w budżecie gminnym przeznaczonych na dofinansowania udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	Ilość złożonych wniosków, wartość przyznanych dotacji, na ile obiektów
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	Współpraca oraz wspieranie działań instytucji oraz organizacji turystycznych w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów.	Ilość podjęcia wspólnych działań, inwestycji, jakie działania zrealizowano, z kim, wartość poniesionych środków
	Inicjowanie i wspieranie działań zmierzających do rozwoju na terenie gminy ścieżek rowerowych i spacerowych, ze zwróceniem szczególnej uwagi na ich powiązanie z obiektami zabytkowymi oraz na ich popularyzowanie, a także budowa małej architektury turystycznej.	Czy powstały nowe trasy, czy jakieś zmieniono, jakie obiekty ujęto na trasie
	Rewitalizacja istniejących i budowa nowych szlaków turystycznych, w tym ścieżek historyczno-przyrodniczych, a w szczególności: utworzenie	

	szlaków oraz ścieżek tematycznych.	
	Ustawienie tablic informacyjnych zawierających historię oraz opis obiektu przy obiektach wpisanych do rejestru zabytku.	Gdzie ustawiono tablice, jakie informacje wskazano
	Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na odnowę zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.	Ilość chętnych osób do złożenia wniosków, ilość złożonych wniosków
Priorytet II: Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w zrównoważonym rozwoju gminy.		
CELE SZCZEGÓŁOWE	DZIAŁANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym gminy.	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.	Ilość wydanych publikacji, ilość osób zainteresowanych publikacjami
	Współpraca przy działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej wystaw, konkursów szkolnych popularyzujących historię gminy oraz jej zabytki itp.	Ilość opracowanych konkursów, wystaw, ilość osób biorących udział, ich tematyka, miejsca gdzie się odbyły, z kim współpracowano
	Promowanie imprez folklorystycznych, warsztatów, przeglądów, festiwali, lokalnych obrzędów, jako produktów turystycznych stanowiących o tożsamości gminy.	Ilość odbytych imprez, ilość wypromowanych imprez, ilość osób uczestniczących
	Utrzymanie i opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.	Ilość nowych szlaków, ilość osób odwiedzających szlaki

Poza wyżej wymienionymi zadaniami Gmina Gaworzyce planuje w okresie następnym czterech lat Planuje przeprowadzenie prac pn. Modernizacja budynku zabytkowego w Kłobuczynie w celu utworzenia centrum dla grup defaworyzowanych o szczególnych potrzebach w latach 2025-2026.

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:

- wpis do rejestru zabytków,
- decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawa Prawo budowlane,
- ustawa Prawo ochrony środowiska,
- ustawa o ochronie przyrody,
- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

- **instrumenty finansowe:**

- dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujęte w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

- **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Gaworzyce),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów Gminy Gaworzyce dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Gaworzyce,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na:

- zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganiu zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianiu zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła pozostałe:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.
2. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
3. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.
4. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 1–3.
5. Dotacja, o której mowa w art. 74 ust. 2, jest udzielana we wnioskowanej wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich.

• **Dotacje Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – co roku Dolnośląski Wojewódzki Konserwator Zabytków we Wrocławiu przyjmuje Zarządzenie w sprawie: udzielania przez Dolnośląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach ruchomych i nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Wniosek składa się:

- 1) do dnia 30 czerwca, w którym dana dotacja ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku,
- 2) do dnia 28 lutego roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku.

• **Dotacje wojewódzkie i powiatowe** – dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa/Rady Powiatu w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Województwa Dolnośląskiego – Samorząd Województwa Dolnośląskiego udziela dotacji na prace konserwatorskie i budowlane w złożonych wniosków. Zasady i tryb udzielania dotacji określa Uchwała Nr XXVIII/788/12 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 8 listopada 2012 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, znajdujących się na obszarze województwa dolnośląskiego wraz ze zmianą przyjętą w Uchwale Nr XVIII/466/16 z dnia 28 stycznia 2016 r.

Dotacje z budżetu Urzędu Starostwa Powiatu Polkowickiego – zasady udzielania dotacji określa Uchwała Nr IV/37/11 Rady Powiatu Polkowickiego z dnia 26 stycznia 2011 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na obszarze powiatu polkowickiego, ze zmianą przyjętą Uchwałą Nr XLII/343/2023 Rady Powiatu Polkowickiego z dnia 22 marca 2023 r.

• Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

Dotacje z budżetu Gminy Gaworzyce – przyznawane są zgodnie z obowiązującą Uchwałą Nr XXXVIII/312/2018 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 25 października 2018 r. w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków położonym na obszarze Gminy Gaworzyce, zmienionej Uchwałą Nr LVII/384/2023 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 31 stycznia 2023 r.

Wniosek składa się osobno na każdy zabytek, na który ma być udzielona dotacja w terminie do 31 marca danego roku. Dotacje na wniosek Wójta Gminy przyznaje Rada Gminy Gaworzyce w formie uchwały. Wójt Gminy ma prawo kontroli sposobu wydatkowania udzielonej dotacji oraz sposobu realizacji finansowanego dotacją zadania.

W latach 2022-2023 przyznano dotacje w wysokości – 713 663,21 zł, w tym 495 512,92 zł z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków (Tabela nr 6).

Na 2025 r. planuje się udzielenie dotacji w wysokości 499 271,56 zł na zadanie pn. Prace konserwatorskie i restauratorskie przy ołtarzu głównym w kościele pw. św. Barbary w Gaworzycach – etap II, kwota 489.286,13 zł jest dofinansowana ze środków Rządowego Funduszu Odbudowy Zabytków.

Tabela nr 6. Wykaz udzielonych dotacji na zabytki w latach 2022-2024 przez Gminy Gaworzyce

CEL DOTACJI	NR UCHWAŁY DLA PRYZNANIA DOTACJI	WYSOKOŚĆ DOTACJI
Prace remontowe elewacji kościoła pw. Matki Bożej Różańcowej w Gaworzycach	Uchwała Nr LII/339/2022 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 29 września 2022 r.	25 000 zł.
Kontynuacja prac konserwatorskich manierystycznej ambony z 1625 r. w kościele pw. św. Jana Chrzciciela w Kurowie Wielkim	Uchwała Nr LI/328/2022 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 11 sierpnia 2022 r.	30 000 zł
Częściowy remont stolarki otworowej zewnętrznej w pałacu w Dalkowie	Uchwała Nr LXX/459/2023 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 28 grudnia 2023 r.	153 037,78 zł, z czego 149.976,92 zł jest dofinansowane z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków.
Prace konserwatorskie tabernakulum z mensy ołtarza głównego p.w. św. Jana Chrzciciela w Kurowie Wielkim	Uchwała Nr LXX/460/2023 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 28 grudnia 2023 r.	205 506,11 zł, z czego 201 395,99 zł jest dofinansowane z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków
Prace konserwatorskie i restauratorskie przy ołtarzu głównym w kościele pw. św. Barbary w Gaworzycach – etap I	Uchwała Nr LXX/461/2023 Rady Gminy Gaworzyce z dnia 28 grudnia 2023 r.	300 119,32 zł, z czego 294 116,93 zł jest dofinansowane z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków

9.2. Źródła zewnętrznego finansowania – krajowe

• Konkurs „Zabytek Zadbane”

„Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 7 kategoriach:

1. Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu;
2. Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe);
3. Adaptacja obiektów zabytkowych;
4. Architektura i budownictwo drewniane;
5. Zabytki techniki (w tym budownictwo przemysłowe i inżynierskie);
6. Zabytek dostępny;
7. Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• Fundusz Termomodernizacji i Remontów

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• Program Kultura – Interwencje

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

• Finansowanie z fundacji

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG im. Ignacego Łukasiewicza, Fundację Orange.

• Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywnien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać, np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

• Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2.1. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Szczegółowe cele Programu będą realizowane poprzez dwa rodzaje zadań (których nie należy łączyć):

- weryfikacja terenowa zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków (przede wszystkim tych nieposiadających własnej formy terenowej), w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych, w przypadku zabytków archeologicznych wpisanych wyłącznie do rejestru zabytków nieruchomych (A), celem weryfikacji powinno być przygotowanie dokumentacji dającej podstawy do wpisania zabytku do rejestru zabytków archeologicznych (C);

- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych (przede wszystkim tych zakończonych przed 2000 r.)

9.3. Źródła zewnętrznego finansowania – pozostałe

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków może odbywać się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej.

• Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska na lata 2021-2027 (FEDS)

Fundusze Europejskie dla Dolnego Śląska 2021-2027 – program regionalny, z którego korzystamy obecnie. Polska otrzymała około 76 miliardów euro, z tego ponad 1,734 mld euro przypada na nasze województwo, plus dodatkowe 581 mln euro z nowego Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST). Dofinansowane przedsięwzięcia i inwestycje muszą się wpisać w jeden z pięciu celów wspólnej polityki UE:

- Bardziej inteligentna Europa,
- Bardziej przyjazna dla środowiska niskoemisyjna Europa,
- Lepiej połączona Europa,
- Europa o silniejszym wymiarze społecznym,
- Europa bliżej obywateli.

Program regionalny jest finansowany z trzech funduszy: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego Plus (EFS+) oraz Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST). Podzielony jest on na następujące priorytety:

- Fundusze Europejskie na rzecz przedsiębiorczego Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz środowiska na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie na rzecz mobilności miejskiej Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz mobilności Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz zrównoważonego rozwoju społecznego na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie bliżej mieszkańców Dolnego Śląska,
- Fundusze Europejskie na rzecz rynku pracy i włączenia społecznego na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie dla edukacji na Dolnym Śląsku,
- Fundusze Europejskie na rzecz transformacji obszarów górniczych na Dolnym Śląsku,
- Pomoc techniczna EFRR,
- Pomoc techniczna EFS+,
- Pomoc techniczna FST.

W wielu obszarach wdrażania tego programu istnieje możliwość dofinansowania przedsięwzięć w obiektach zabytkowych. Wsparcie może dotyczyć zarówno prac dotyczących termomodernizacji czy montażu odnawialnych źródeł energii (OZE) czy nowoczesnych technologii OZE lub zabezpieczenia p.poż. Szeroki katalog możliwych działań dostępnych dla obiektów zabytkowych zawarto w priorytecie VI – **Fundusze Europejskie bliżej mieszkańców Dolnego Śląska** gdzie wsparcie obejmie rozwój społeczny, gospodarczy i środowiskowy a także rozwój kultury i ochroną dziedzictwa kulturowego. Działania te powinny też sprzyjać włączeniu społecznemu oraz bezpieczeństwu na obszarach miejskich. Środki finansowe w tych działaniach będą przeznaczone na realizację kluczowych przedsięwzięć wynikających ze strategii ZIT oraz strategii IIT. Będą to przedsięwzięcia istotne z punktu widzenia rozwoju miast, gmin, powiatów oraz ich obszarów funkcjonalnych. Dofinansowanie uzyskają inwestycje, które będą miały na celu poprawę jakości i bezpieczeństwa życia mieszkańców, promowanie i ochronę dziedzictwa kulturowego, walorów turystycznych i rozwój instytucji kultury.

Możliwe inwestycje to m.in.:

- zagospodarowanie przestrzeni międzyblokowych, deptaków, parków, rynków, skwerów,

- działania prowadzące do zachowania i rozwoju zielonej i niebieskiej infrastruktury, służące ekologii a także działania na rzecz zwiększania powierzchni czynnych biologicznie – w tym zielone dachy, przystanki, ściany i fasady, ogólnodostępne tereny zielone,
- rozwój infrastruktury (w tym obiektów) aktywizacji i integracji społecznej, np. tworzenie przestrzeni dla aktywności fizycznej oraz do organizacji m.in. spotkań, warsztatów,
- zachowanie, zabezpieczenie a także adaptacja na cele kulturalne obiektów dziedzictwa kulturowego oraz obszarów i obiektów zabytkowych,
- przebudowę, modernizację i adaptację na cele kulturalne obiektów użyteczności publicznej m.in. wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków,
- ochronę i rozwój infrastruktury zabytkowej,
- w obiekty/miejsca tworzące turystyczne szlaki tematyczne (odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych) lub turystyczne szlaki rodzajowe (np. kajakowe, rowerowe),
- rozwój i promowanie publicznych walorów turystycznych i usług turystycznych,
- wsparcie dla instrumentów terytorialnych przygotowanie i monitorowanie strategii/planów działań ZIT oraz IIT.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, NGO oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

2.1 Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

2.3 Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
5. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska
6. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami.
8. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
9. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem
10. Materiały udostępnione przez Urząd Gminy w Gaworzycach
11. Materiały udostępnione przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu, Delegatura w Legnicy
12. Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Gaworzyce na lata 2021-2024
13. www.gaworzyce.com.pl
14. www.zabytek.pl
15. www.stat.gov.pl/gus
16. www.isap.sejm.gov.pl

11. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Gaworzyce
2. Tabela nr 2. Zestawienie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obowiązujących na obszarze Gminy Gaworzyce
3. Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których Gmina Gaworzyce jest właścicielem/współwłaścicielem
4. Tabela nr 4. Analiza SWOT
5. Tabela nr 5. Zakres działań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Gaworzyce
6. Tabela nr 6. Wykaz udzielonych dotacji na zabytki w latach 2022-2024 przez Gminy Gaworzyce

12. Załączniki

Załącznik nr 1. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Gaworzyce

LP.	MIJSCOWOŚĆ	ULICA	NR	OBIEKT	UWAGI
1	Dalków		7	Budynek mieszkalny	
2	Dalków		43	Wieża mieszkalna	Rej. zab. nr A/2847/639/L z dnia 28-02-1983
3	Dalków			Zespół pałacowy	
4	Dalków		32-32a	Czworak w zespole pałacowym	
5	Dalków		32-32a	Chlewik w zespole pałacowym	
6	Dalków		51	Budynek mieszkalny w zespole pałacowym	
7	Dalków		52	Pałac w zespole pałacowym	Rej. zab. nr A/2829/157/307/L z dnia 10-09-1960
8	Dalków		52	Budynek mieszkalny w zespole pałacowym	
9	Dalków		52	Lodownia w zespole pałacowym	
10	Dalków		52	Park w zespole pałacowym	Rej. zab. nr A/2830/565/L z dnia 05-05-1980
11	Dalków		52	Remiza strażacka w zespole pałacowym	
12	Dalków		53	Budynek mieszkalny w zespole pałacowym	
13	Dalków		53	Wiata w zespole pałacowym	
14	Dalków		53	Wozownia w zespole pałacowym	
15	Dalków		54	Rządcówka w zespole pałacowym	
16	Dalków		54	Szklarnia w zespole pałacowym	
17	Dalków		54	Chlewik w zespole pałacowym	
18	Dalków		55	Budynek gospodarczy w zespole pałacowym	
19	Dalków		56	Budynek mieszkalny w zespole pałacowym	
20	Dalków			Budynek gospodarczy w zespole pałacowym	
21	Dalków			Magazyn zbożowy w zespole pałacowym	
22	Dalków			Stodoła w zespole pałacowym	
23	Dalków			Magazyn w zespole pałacowym	
24	Dalków			Silos w zespole pałacowym	
25	Dalków			Wozownia - wiata w zespole pałacowym	
26	Dalków			Obora w zespole pałacowym	
27	Dalków			Budynek gospodarczy w zespole pałacowym	
28	Dalków			Budynek mieszkalny w zespole pałacowym	
29	Dzików	dz. nr 23/12		Obora	
30	Dzików		6	Budynek mieszkalno - gospodarczy	
31	Dzików		9	Budynek mieszkalno - gospodarczy	d. nr 11
32	Dzików		10	Budynek mieszkalny	
33	Gaworzyce	ul. Bankowa	76	Budynek mieszkalny	d. nr 76
34	Gaworzyce	ul. Dworcowa	95	Zespół pałacowy	
35	Gaworzyce	ul. Dworcowa	95	Pałac, ob. Urząd Gminy	Rej. zab. nr A/2878/162/312/L z dnia 15-03-1961
36	Gaworzyce	ul. Dworcowa	95	Park	Rej. zab. nr A/2879/566/L z dnia 05-05-1980

37	Gaworzyce	ul. Dworcowa	95b	Budynek folwarczny, ob. sklep	Rej. zab. nr A/2880/676 z dnia 18-12-1963 d. nr 95b
38	Gaworzyce	ul. Dworcowa	184	Dworzec PKP	d. nr 184
39	Gaworzyce	ul. Dworcowa	191	Budynek willowy, ob. przedszkole	d. nr 191
40	Gaworzyce	ul. Dworcowa	194	Budynek mieszkalny	d. nr 194
41	Gaworzyce	ul. Dworcowa	197	Budynek mieszkalny	d. nr 197
42	Gaworzyce	ul. Główna, dz. nr 337/1		Kościół pomocniczy pw. MB Różańcowej	Rej. zab. nr A/1548/380 z dnia 02-04-1963
43	Gaworzyce	ul. Główna	1	Budynek mieszkalny	d. nr 1
44	Gaworzyce	ul. Główna	4	Budynek poczty	d. nr 4
45	Gaworzyce	ul. Główna	6	Budynek mieszkalny	d. nr 6
46	Gaworzyce	ul. Główna	7	Budynek mieszkalny	d. nr 7
47	Gaworzyce	ul. Główna	8	Budynek mieszkalny	d. nr 8
48	Gaworzyce	ul. Główna	9	Budynek mieszkalny	d. nr 9
49	Gaworzyce	ul. Główna	15	Budynek mieszkalny	d. nr 15
50	Gaworzyce	ul. Główna	24	Budynek mieszkalny	d. nr 24
51	Gaworzyce	ul. Główna	25	Budynek mieszkalny	d. nr 25
52	Gaworzyce	ul. Główna	41	Budynek mieszkalny	d. nr 41
53	Gaworzyce	ul. Główna	49a	Kościół parafialny pw. Św. Barbary	Rej. zab. nr A/1542/161/311/L z dnia 15-03-1961
54	Gaworzyce	ul. Główna	49a	Mauzoleum rodziny Tschammer	Rej. zab. nr A/1543/642/L z dnia 05-10-1983
55	Gaworzyce	ul. Główna	49a	Cmentarz przykościelny	
56	Gaworzyce	ul. Główna	50	Budynek mieszkalny	d. nr 50
57	Gaworzyce	ul. Główna	54	Budynek mieszkalny	d. nr 54
58	Gaworzyce	ul. Główna	61	Budynek mieszkalny	d. nr 61
59	Gaworzyce	ul. Główna	65	Budynek mieszkalny	d. nr 65
60	Gaworzyce	ul. Kresowa	110	Budynek mieszkalno-gospodarczy	d. nr 110
61	Gaworzyce	ul. Kresowa	135	Budynek mieszkalny	d. nr 135
62	Gaworzyce	ul. Kresowa	151-151a	Budynek mieszkalny	d. nr 151
63	Gaworzyce	ul. Krótka	189	Budynek mieszkalny	d. nr 189
64	Gaworzyce	ul. Okrężna	71	Budynek mieszkalny	d. nr 71
65	Gaworzyce	ul. Okrężna	72	Budynek mieszkalny	d. nr 72
66	Gaworzyce	ul. Okrężna	77b	Młyn	d. nr 2
67	Gaworzyce	ul. Okrężna	85	Budynek komendy powiatowej policji	d. ul. Główna 16a
68	Gaworzyce	ul. Okrężna	86	Budynek mieszkalny	d. nr 86
69	Gaworzyce	ul. Okrężna	93	Budynek mieszkalny	d. nr 93
70	Gaworzyce	ul. Parkowa	154	Budynek mieszkalny	d. nr 154
71	Gaworzyce	ul. Parkowa	161	Budynek mieszkalny	d. nr 161
72	Gaworzyce	ul. Parkowa	180	Budynek mieszkalno-gospodarczy	d. nr 180
73	Gaworzyce	ul. Sportowa	69	Budynek mieszkalny	d. nr 69
74	Gaworzyce	ul. Szkolna, dz. nr 458		Cmentarz parafialny	Rej. zab. nr A/1549/759/L z dnia 28-12-1987
75	Gostyń		11	Budynek mieszkalny	
76	Gostyń		12	Budynek mieszkalny	
77	Gostyń		23	Budynek mieszkalny	
78	Gostyń		30	Budynek mieszkalny	
79	Gostyń		31	Zespół mieszkalno-gospodarczy	
80	Gostyń		31	Budynek mieszkalny w zespole mieszkalno-gospodarczym	
81	Gostyń		31	Budynek gospodarczy w zespole mieszkalno-gospodarczym	

82	Gostyń		31	Stodoła w zespole mieszkalno-gospodarczym	
83	Grabik		1	Dwór	
84	Grabik		5	Budynek mieszkalny	
85	Grabik		15a	Budynek mieszkalno-gospodarczy	
86	Grabik		26	Szkoła, ob. budynek mieszkalny	
87	Kłobuczyn			Kościół parafialny pw. Św. Jadwigi	Rej. zab. nr A/2026/169 z dnia 15-03-1961
88	Kłobuczyn			Cmentarz parafialny	Rej. zab. nr A/2027/760/L z dnia 28-12-1987
89	Kłobuczyn		1	Dworzec PKP	
90	Kłobuczyn		4	Budynek mieszkalny	
91	Kłobuczyn		7	Budynek mieszkalny	
92	Kłobuczyn		20	Budynek mieszkalny	
93	Kłobuczyn		21	Budynek mieszkalny	
94	Kłobuczyn		27	Budynek mieszkalny	
95	Kłobuczyn		30	Budynek mieszkalny	
96	Kłobuczyn		33	Budynek mieszkalny	
97	Kłobuczyn		49	Szkoła, ob. budynek nieużytkowany	Rej. zab. nr A/3513/170 z dnia 15-03-1961
98	Kłobuczyn		51	Zespół mieszkalno-gospodarczy	
99	Kłobuczyn		51	Budynek mieszkalny w zespole mieszkalno-gospodarczym	
100	Kłobuczyn		51	Budynek gospodarczy w zespole mieszkalno-gospodarczym	
101	Kłobuczyn		53	Budynek mieszkalny	
102	Kłobuczyn		73	Budynek mieszkalny	
103	Kłobuczyn		75	Budynek mieszkalny	
104	Kłobuczyn		82	Budynek mieszkalny	
105	Kłobuczyn		84	Budynek mieszkalny	
106	Kłobuczyn		93	Budynek mieszkalny	
107	Kłobuczyn		104	Budynek mieszkalny	
108	Kłobuczyn		119	Budynek mieszkalny	
109	Kłobuczyn		124	Stodoła	
110	Kłobuczyn		128	Budynek mieszkalny	
111	Korytów		4	Budynek mieszkalny	
112	Korytów		6	Zespół mieszkalno-gospodarczy	
113	Korytów		6	Budynek mieszkalno-gospodarczy	
114	Korytów		6	Stodoła	
115	Korytów		7	Budynek mieszkalno-gospodarczy	
116	Korytów		9a	Obora	
117	Koźlice			Cmentarz parafialny	
118	Koźlice		3	Budynek mieszkalny	
119	Koźlice		16	Budynek mieszkalno-gospodarczy	
120	Koźlice		19	Budynek mieszkalno-gospodarczy	
121	Koźlice		20-20a	Zespół mieszkalno-gospodarczy	
122	Koźlice		20	Budynek mieszkalny	
123	Koźlice		20	Budynek gospodarczy	
124	Koźlice		20a	Zajazd, ob. budynek mieszkalny	
125	Koźlice		25a	Budynek mieszkalny	
126	Koźlice		25b	Budynek mieszkalny	
127	Koźlice		33	Budynek mieszkalny	
128	Koźlice		35	Budynek mieszkalny	
129	Kurów Wielki		1	Budynek mieszkalny	
130	Kurów Wielki		20	Kościół parafialny pw. Św. Jana Chrzyciciela	Rej. zab. nr A/2188/174 z dnia 15-03-1961
131	Kurów Wielki		20	Cmentarz parafialny	Rej. zab. nr A/2189/761/L z dnia 28-12-1987

132	Mieszków		22	Dwór	Rej. zab. nr A/3119/701 z dnia 18-12-1963
133	Mieszków		22	Spichlerz ob. budynek nieużytkowany	Rej. zab. nr A/3119/701 z dnia 18-12-1963
134	Śrem			Pałac -ruina	Rej. zab. nr A/3343/710/L z dnia 26-06-1986
135	Śrem			Park	Rej. zab. nr A/3344/569/L z dnia 06-05-1980
136	Śrem		4	Budynek mieszkalny	
137	Wierzchowice			Cmentarz komunalny	
138	Wierzchowice		1	Karczma, ob. budynek mieszkalny	Rej. zab. nr A/3410/712 z dnia 18-12-1963
139	Wierzchowice		4a	Budynek mieszkalno-gospodarczy	
140	Wierzchowice		7	Budynek mieszkalny	
141	Wierzchowice		10a	Budynek mieszkalny	d. nr 10
142	Wierzchowice		10-10b	Zespół pałacowo-folwarczny	Rej. zab. nr A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
143	Wierzchowice		10	Pałac w zespole pałacowo-folwarcznym	Rej. zab. nr A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
144	Wierzchowice		10b	Budynek mieszkalno-gospodarczy w zespole pałacowo-folwarcznym	Rej. zab. nr A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
145	Wierzchowice		10	Stajnia z wozownią w zespole pałacowo-folwarcznym	Rej. zab. nr A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
146	Wierzchowice		10	Młyn w zespole pałacowo-folwarcznym	Rej. zab. nr A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
147	Wierzchowice		10	Stodoła I w zespole pałacowo-folwarcznym	Rej. zab. nr A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
148	Wierzchowice		10	Stodoła II w zespole pałacowo-folwarcznym	Rej. zab. nr A/3411/1065/L z dnia 09-11-1998
149	Wierzchowice		10	Park w zespole pałacowo-folwarcznym	Rej. zab. nr A/3409/568/L z dnia 05-05-1980
150	Wierzchowice		11	Budynek mieszkalny	
151	Witanowice		26	Zespół pałacowy	Rej. zab. nr A/3407/711/L z dnia 26-06-1986
152	Witanowice		26	Pałac w zespole pałacowym	Rej. zab. nr A/3407/711/L z dnia 26-06-1986
153	Witanowice		26	Obora w zespole pałacowym	Rej. zab. nr A/3407/711/L z dnia 26-06-1986
154	Witanowice		26	Stajnia w zespole pałacowym	Rej. zab. nr A/3407/711/L z dnia 26-06-1986
155	Witanowice		26	Park w zespole pałacowym	Rej. zab. nr A/3408/567/L z dnia 05-05-1980

Załącznik nr 2. Wykaz układów ruralistycznych wsi ujętych w gminnej ewidencji zabytków

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1	Dalków	Układ ruralistyczny wsi
2	Dzików	Układ ruralistyczny wsi
3	Gaworzyce	Układ ruralistyczny wsi
4	Gostyń	Układ ruralistyczny wsi
5	Grabik	Układ ruralistyczny wsi
6	Kłobuczyn	Układ ruralistyczny wsi
7	Korytów	Układ ruralistyczny wsi
8	Koźlice	Układ ruralistyczny wsi
9	Kurów Wielki	Układ ruralistyczny wsi
10	Mieszków	Układ ruralistyczny wsi
11	Wierzchowice	Układ ruralistyczny wsi
12	Witanowice	Układ ruralistyczny wsi

Załącznik nr 3. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Gaworzyce

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA (KULTURA) - FUNKCJA	UWAGI
1	Dalków	68-17	1	47	Ha CD (k. łużycka) - osada obronna	Rejestr Zabytków nr A- 168/14/66 z 03.03.1966 r.
2	Dalków	68-17	2	48	WŚr - grodzisko	Rejestr Zabytków nr A- 170/27/66 z 03.03.1966 r.
3	Dalków	68-17	11	49	WŚr - osada Pr - ślad osadnictwa	
4	Dalków	68-17	12	50	EK - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
5	Dalków	68-17	13	51	EK - punkt osadniczy Pr - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
6	Dalków	68-17	14	52	Ne - znalezisko luźne	
7	Dalków	68-17	15	53	I w. p.n.e. - znalezisko luźne i nieokreślone	
8	Gaworzyce	68-17	14	1	Ne - znalezisko luźne	
9	Gaworzyce	68-17	15	2	Śr - ślad osadnictwa	
10	Gaworzyce	68-17	16	3	EK - ślad osadnictwa Pr - punkt osadniczy Śr - punkt osadniczy	
11	Gaworzyce	68-17	17	4	Pr - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
12	Gaworzyce	68-17	18	5	EK - obozowisko? Śr - ślad osadnictwa	
13	Gaworzyce	68-17	19	6	Pr - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
14	Gaworzyce	68-17	20	7	EK - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
15	Gaworzyce	68-17	21	8	EK - ślad osadnictwa Pr - ślad osadnictwa	
16	Gaworzyce	68-17	22	9	EK - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
17	Gaworzyce	68-17	23	10	Śr - ślad osadnictwa	
18	Gaworzyce	68-17	24	11	EK - ślad osadnictwa Śr - punkt osadniczy	
19	Gaworzyce	68-17	25	12	WŚr - osada Śr - osada?	
20	Gaworzyce	68-17	26	13	EK - ślad osadnictwa Pr - ślad osadnictwa WŚr - osada? Śr - ślad osadnictwa	
21	Gaworzyce	68-17	27	14	Pr - ślad osadnictwa Śr - punkt osadniczy	
22	Gaworzyce	68-17	28	15	EK - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA (KULTURA) - FUNKCJA	UWAGI
23	Gaworzyce	68-17	29	16	Pr - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
24	Gaworzyce	68-17	30	17	OWR - osada WŚr - osada Śr - ślad osadnictwa	
25	Gaworzyce	68-17	31	18	WŚr - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
26	Gaworzyce	68-17	32	19	Ne - ślad osadnictwa WŚr - ślad osadnictwa Śr - punkt osadniczy	
27	Gaworzyce	68-17	33	20	Pr - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
28	Gaworzyce	68-17	34	21	Pr - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
29	Gaworzyce	68-17	35	22	Śr - ślad osadnictwa	
30	Gaworzyce	68-17	36	23	OWR? - ślad osadnictwa	
31	Gaworzyce	68-17	37	24	Pr - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
32	Gaworzyce	68-17	38	25	WŚr - ślad osadnictwa Śr - punkt osadniczy	
33	Gaworzyce	68-17	39	26	WŚr - ślad osadnictwa Śr - punkt osadniczy	
34	Gaworzyce	68-17	40	27	Śr - ślad osadnictwa	
35	Gaworzyce	68-17	41	28	Ne - osada?	
36	Gaworzyce	68-17	42	29	OWR - ?	
37	Gaworzyce	68-17	43	30	WŚr - ?	
38	Gostyń	68-17	1	37	VI-VII w. - grodzisko	Rejestr Zabytków nr A-167/1/66 z 03.03.1966 r.
39	Gostyń	68-17	2	38	WŚr - grodzisko	Rejestr Zabytków nr KZA-I-3/66 z 03.03.1966 r.
40	Gostyń	68-17	3	39	III ok. EB-Ha (k. łużycka) - osada	
41	Gostyń	68-17	4	40	III ok. EB-Ha (k. łużycka) - osada	
42	Gostyń	68-17	5	41	III ok. EB-Ha (k. łużycka) - osada OWR - ślad osadnictwa VII-VIII w. - osada	
43	Gostyń	68-17	6	42	III ok. EB-Ha (k. łużycka) - cmentarzysko ciałopalne	
44	Gostyń	68-17	19	43	WŚr - znalezisko luźne	
45	Gostyń	68-17	16	44	OWR - ślad osadnictwa WŚr - osada	
46	Gostyń	68-17	17	45	OWR - ?	
47	Gostyń	68-17	18	46	ok. X w. - skarb	
48	Mieszków	68-17	1	31	Pr - ślad osadnictwa WŚr - osada Śr - ślad osadnictwa	

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA (KULTURA) - FUNKCJA	UWAGI
49	Mieszków	68-17	2	32	EK - ślad osadnictwa WŚr - punkt osadniczy Śr - ślad osadnictwa	
50	Mieszków	68-17	3	33	OWR - ślad osadnictwa WŚr - osada Śr - ślad osadnictwa	
51	Mieszków	68-17	4	34	EK - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
52	Mieszków	68-17	5	35	WŚr - ślad osadnictwa Śr - ślad osadnictwa	
53	Mieszków	68-17	6	36	EK - ślad osadnictwa Pr - ślad osadnictwa	
54	Dalków	68-18	5	58	starożytność - punkt osadniczy Ha/WLa (k. pomorska) - punkt osadniczy WŚr E - ślad osadnictwa PŚr - punkt osadniczy	
55	Dalków	68-18	6	59	WR - ślad osadnictwa	
56	Dalków	68-18	7	60	Ne? - ślad osadnictwa	
57	Dalków	68-18	8	61	starożytność - ślad osadnictwa PŚr - punkt osadniczy	
58	Dalków	68-18	9	62	Ha (k. łużycka) - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	
59	Dalków	68-18	10	63	PŚr - punkt osadniczy	
60	Dalków	68-18	4	67	Ha D - La A (k. pomorska) - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
61	Dalków	68-18	3	71	EK - znalezisko luźne	
62	Gaworzyce	68-18	2	1	starożytność - punkt osadniczy III EB (k. łużycka) - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	
63	Gaworzyce	68-18	4	2	La? - ślad osadnictwa	
64	Gaworzyce	68-18	5	3	starożytność - punkt osadniczy	
65	Gaworzyce	68-18	8	4	starożytność - punkt osadniczy	
66	Gaworzyce	68-18	1	13	poł. XIV-poł. XV w. (k. późnego średniowiecza) - osada	
67	Gaworzyce	68-18	6	14	k. łużycka - punkt osadniczy	
68	Gaworzyce	68-18	3	15	k. łużycka - punkt osadniczy PLa-OR - punkt osadniczy k. łużycka - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
69	Gaworzyce	68-18	9	16	MOR (k. przeworska) - osada XIII-XIX w. (k. nowożytna) - osada	

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA (KULTURA) - FUNKCJA	UWAGI
70	Gaworzyce	68-18	10	17	WEŻ (k. pomorska) - osada MOR (k. przeworska) - osada XI-XIII w. (k. wczesnego średniowiecza) - osada XVII-XIX w. (k. nowożytna) - ślad osadniczy	
71	Gaworzyce	68-18	11	18	La – osada WŚr D - ślad osadnictwa PŚr - punkt osadniczy	
72	Gaworzyce	68-18	12	19	starożytność - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
73	Gaworzyce	68-18	13	20	starożytność - ślad osadnictwa	
74	Gostyń	68-18	15	5	starożytność - ślad osadnictwa	
75	Gostyń	68-18	8	33	starożytność - ślad osadnictwa PŚr - punkt osadniczy	
76	Gostyń	68-18	9	34	Ha D-La (k. pomorska) - punkt osadniczy OR - ślad osadnictwa	
77	Gostyń	68-18	7	35	starożytność - ślad osadnictwa PŚr - punkt osadniczy	
78	Gostyń	68-18	10	36	V EB-Ha (k. łżycka) - ślad osadnictwa PŚr - punkt osadniczy	
79	Gostyń	68-18	11	37	starożytność - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
80	Gostyń	68-18	12	38	starożytność - punkt osadniczy OR - punkt osadniczy WŚr E - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	
81	Gostyń	68-18	13	39	OR? - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
82	Gostyń	68-18	14	40	starożytność - ślad osadnictwa	
83	Grabik	68-18	7	6	La? - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
84	Grabik	68-18	8	7	starożytność - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	
85	Grabik	68-18	9	8	starożytność - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
86	Grabik	68-18	10	9	k. łżycka - punkt osadniczy	
87	Grabik	68-18	11	10	starożytność - punkt osadniczy PŚr - punkt osadniczy WŚr E - ślad osadnictwa	
88	Grabik	68-18	12	11	WŚr F - ślad osadnictwa	
89	Grabik	68-18	13	12	starożytność - punkt osadniczy WS E? - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA (KULTURA) - FUNKCJA	UWAGI
90	Grabik	68-18	1	21	k. łużycka - punkt osadniczy EK - ślad osadnictwa starożytność - ślad osadnictwa k. łużycka - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
91	Grabik	68-18	2	22	La-OR? - punkt osadniczy PŚr - punkt osadniczy	
92	Grabik	68-18	3	23	WŚr DE - ślad osadnictwa	
93	Grabik	68-18	4	24	Ha/La (k. pomorska) - punkt osadniczy	
94	Grabik	68-18	5	25	Ha-La? (k. pomorska?) - osada OR - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
95	Grabik	68-18	6	26	starożytność - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
96	Korytów	68-18	1	27	POR - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
97	Kurów Wielki	68-18	1	57	k. łużycka - punkt osadniczy OR - punkt osadniczy	
98	Kurów Wielki	68-18	2	64	WŚr E - ślad osadnictwa PŚr - punkt osadniczy	
99	Kurów Wielki	68-18	3	65	PŚr - punkt osadniczy	
100	Kurów Wielki	68-18	4	66	PŚr - punkt osadniczy	
101	Kurów Wielki	68-18	5	68	starożytność - ślad osadnictwa	
102	Kurów Wielki	68-18	6	69	starożytność - punkt osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	
103	Kurów Wielki	68-18	7	70	starożytność - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	
104	Śrem	68-18	2	28	Ne (k. amfor kulistych) - osada PŚr - ślad osadnictwa	
105	Śrem	68-18	3	29	starożytność - punkt osadniczy Ha C - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	
106	Śrem	68-18	4	30	PŚr - punkt osadniczy	
107	Śrem	68-18	5	31	starożytność - ślad osadnictwa	
108	Śrem	68-18	6	32	starożytność - ślad osadnictwa PŚr - punkt osadniczy	
109	Śrem	68-18	1	128	WŚr - skarb	
110	Wierzchowice	68-18	3	123	starożytność - punkt osadniczy PLa - ślad osadnictwa Pr - ślad osadnictwa WŚr A - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	
111	Witanowice	68-18	1	41	starożytność - punkt osadniczy k. łużycka - ślad osadnictwa WŚr DE - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA (KULTURA) - FUNKCJA	UWAGI
112	Witanowice	68-18	2	42	starożytność - punkt osadniczy Ha G (k. łużycka) - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	
113	Witanowice	68-18	3	43	WLa-SLa - punkt osadniczy	
114	Witanowice	68-18	4	44	starożytność - punkt osadniczy WŚr - ślad osadnictwa PŚr - ślad osadnictwa	
115	Witanowice	68-18	5	45	starożytność - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
116	Witanowice	68-18	6	46	OR - osada	
117	Witanowice	68-18	7	47	Ha D-WLa - punkt osadniczy WR - punkt osadniczy WŚr B - ślad osadnictwa	
118	Witanowice	68-18	8	48	starożytność - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
119	Witanowice	68-18	9	84	starożytność - punkt osadniczy WR - punkt osadniczy WŚr BC - punkt osadniczy PŚr - ślad osadnictwa	
120	Gaworzyce	69-17	44	1	PŚr - ślad osadnictwa	
121	Gaworzyce	69-17	45	2	Pr - ślad osadnictwa WŚr - ślad osadnictwa	
122	Gaworzyce	69-17	46	3	k. łużycka - cmentarzysko ciałopalne	
123	Gaworzyce	69-17	47	4	EK - znalezisko luźne	
124	Gaworzyce	69-17	48	5	WŚr - punkt osadniczy	
125	Gaworzyce	69-17	49	6	? - punkt osadniczy	
126	Gaworzyce	69-17	50	7	PŚr - punkt osadniczy	
127	Gaworzyce	69-17	51	8	? - ?	
128	Gaworzyce	69-17	52	9	? - ?	
129	Kłobuczyn	69-18	1	20	Śr - osada	
130	Kłobuczyn	69-18	2	21	Śr - osada Pr - ślad osadnictwa	
131	Kłobuczyn	69-18	3	22	Pr - ślad osadnictwa	
132	Kłobuczyn	69-18	4	23	Śr? - grodzisko stożkowate?	
133	Kłobuczyn	69-18	5	24	WŚr - ślad osadnictwa XIV-XV w. - osada Pr - ślad osadnictwa	
134	Kłobuczyn	69-18	6	25	XIII-XIV w. - osada Pr - ślad osadnictwa	
135	Kłobuczyn	69-18	7	26	Śr - osada Pr - ślad osadnictwa	
136	Kłobuczyn	69-18	8	27	Ne? - ślad osadnictwa k. łużycka - osada Pr - osada	
137	Kłobuczyn	69-18	9	28	Ne? - osada OWR (k. przeworska) - ślad osadnictwa Pr - ślad osadnictwa	

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	NR STANOWISKA W MIEJSCOWOŚCI	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	CHRONOLOGIA (KULTURA) - FUNKCJA	UWAGI
138	Kłobuczyn	69-18	10	29	Pr - ślad osadnictwa	
139	Koźlice	69-18	1	6	k. łużycka - ślad osadnictwa PŚr - osada	
140	Koźlice	69-18	2	7	? (k.?) - punkt osadniczy	
141	Koźlice	69-18	3	8	EK-II EB (k.?) - ślad osadnictwa	
142	Koźlice	69-18	4	9	? (k.?) - punkt osadniczy	
143	Koźlice	69-18	5	10	Pr - ślad osadnictwa	
144	Koźlice	69-18	6	11	? (k.?) - punkt osadniczy	
145	Koźlice	69-18	7	12	? (k.?) - punkt osadniczy	
146	Koźlice	69-18	8	14	Śr - ślad osadnictwa	
147	Koźlice	69-18	9	15	Ne - osada k. łużycka - osada Pr - osada Śr - osada	
148	Koźlice	69-18	10	16	k. łużycka - osada Śr - osada	
149	Koźlice	69-18	11	17	Śr - ślad osadnictwa Pr - ślad osadnictwa	
150	Koźlice	69-18	12	18	k. łużycka - osada	
151	Koźlice	69-18	13	19	Śr - ślad osadnictwa	
152	Koźlice	69-18	14	37	EK - ślad osadnictwa	
153	Koźlice	69-18	15	38	WŚr - ślad osadnictwa	
154	Koźlice	69-18	16	39	IV ok. EB (k. łużycka) - cmentarzysko	

Załącznik nr 4. Wykaz stref „OW” ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Gaworzyce

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT
1	Dalków	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
2	Dzików	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
3	Gaworzyce	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
4	Gostyń	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
5	Grabik	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
6	Kłobuczyn	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
7	Korytów	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
8	Koźlice	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
9	Kurów Wielki	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
10	Mieszków	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
11	Wierzchowice	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej
12	Witanowice	Strefa 'OW' ochrony archeologicznej